
TAMÁ SINÉ DR: DSUPIN BORBÁLA*

**A NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK ÉS A MOZGÁS RELÁCIÓJA,
ÉS FUNKCIÓJA A 3-7 ÉVES GYERMEKEK
SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉSÉBEN
című doktori disszertáció szinopszisa**

1. Téma felvetés, a kutatás bemutatása

A gyermeki élet legtermészetesebb velejárója a különböző érzelmeket kiváltó zene, s a hozzá kapcsolódó játékos mozgás. Kodály Zoltán erre így világít rá írásában: „A gyermek ösztönszerű, természetes nyelve a dal, s minél fiatalabb, annál inkább kívánja mellé a mozgást....A zene és a testmozgás szerves kapcsolata: az énekes játék a szabad ég alatt – ősidők óta a gyermek életének legfőbb öröme. Ez ősi játékok fenntartása elsőrendű kulturális és nemzeti érdek. Aki nem játszott a gyermekkorában a játékokat, annyival is kevésbé magyar.”¹

30 éves pedagógiai munkám során mindig fontos tényezőnek tartottam az óvodai zenei nevelésben a hallási érzékelés, a zenei-, ritmikai- és mozgásfejlesztés lehetséges tevékenységeit. Az elmúlt évtizedben folyamatosan nyomon követtem több óvó- és táncpedagógus munkáját, akik óvodás korú gyermekcsoportot vezetnek. A foglalkozások részletes elemzései, valamint a tanítványokkal történt közös megbeszélések számos tapasztalattal, tanulsággal bővítették ismereteimet. Évek óta kutatom és gyűjtöm a különböző népi játékok variánsait, az egyes tájegységek mondókait, amelyekhez ritmikus mozgás kapcsolódik.

A doktori értekezés saját kultúránk egy kicsi, de gyermekeink szempontjából egyik jelentős szegmensére, a 3-7 éves korosztály zenei nevelésére, – a hozzá kapcsolható ritmus és mozgásfejlesztésre –, s ennek szerepére a személyiségfejlődésükben fókuszál.

Magyarország óvodai zenei nevelése Kodály Zoltán koncepcióján és Forrai Katalin módszertani útmutatásán alapszik, ez zenei nevelésünk nélkülözhetetlen alapja és segítője. A módszer alapvetően a népi kultúra értékeit alkalmazza a gyermekek zenei készségeinek, képességeinek fejlesztésére. Célja a zenei anyanyelv és a hozzá kötődő manuális és tudatalatti tartalmak megismertetése. Ezért a kultúraátadás szempontjából ez az időszak alapozó jellegű, s az esztétikai nevelés területén integratív szerepet tölt be.

¹ Kodály, 1982. 62-63.p.

A témakör részletes elemzéséhez és a releváns tényezők felkutatásához a disszertációmban bemutatom, hogy a múlt értékeinek megőrzése és élő továbbvitele lehet csak a cél, a meglazult közösségi gyökerek ellensúlyozására. A hagyománnyal rendelkező közösségeknek ugyanis nem csak a teherbíró képessége nő, hanem biztonságérzete, a világba vetett bizalma folytán a megújulásra való képessége is. A jelenlegi átmeneti időszakban, – amikor egyre gyakoribb és intenzívebb a kultúrák találkozása mellett azok ütközése is a fokozott globalizációs folyamatok miatt, s ez értékzavart, identitásválságot idézhet elő, – a hagyomány segíthet megláttatni a közös pontokat és a megőrzendő, maradandó értékeket.

Ahhoz, hogy a hagyomány értékei beépüljenek a mai és a jövőbeni kultúrába, feladatának és a benne rejlő lehetőségeknek megfelelően áthassa az emberek mindennapi életét, a hagyományos rendszerek felbomlása után át kellett értékelni a hagyomány jelenségeit. Ezért van szükség a hagyományőrző és teremtő kezdeményezésekre, amelyek célja egyrészt a régi hagyományok továbbvitele, egyben új tartalommal való megtöltése, s ezáltal életre keltése. Bizonyos szempontból tehát egyrészt a hagyomány újraértelmezésére van szükség, a mai megváltozott körülmények, a változó külső és belső értékek nyomán. Másrészt pedig új hagyományok kialakítására, a közösségek mára eltűnőben lévő funkcióinak pótlására. Ez természetesen a nevelés-oktatás területén is fokozott kihívást jelent. Oly módon kell értéket nyújtunk a világgal és önmagával ismerkedő gyermeknek, hogy szemléletében az óvodában megalapozódjon, és később kialakuljon az önálló értékrendszer. „A nevelés elsősorban azzal járulhat hozzá a gyermek fejlődéséhez, ha a tehetségének legmegfelelőbb pályára segíti, ahol elégedett lehet, és sokat nyújthat.” – fogalmazta meg egyik írásában Howard Gardner, a Harvard Egyetem pedagógiaprofesszora.²

Mindig figyelembe kell vennünk, hogy az óvodás gyermekek fejlődő személyiségek, ezért személyiségjegyeik életkoronként változóak. Egyszeri és megismételhetetlen csodái a természetnek, egyéni adottságokkal, képességekkel, szükségletekkel, jellemvonásokkal és viselkedés módokkal. Sokat játszva fejlődnek legjobban, s ehhez szeretetre, biztonságra, szabadságra van szükségük. Jellemző sajátosságuk, hogy érzelem-vezéreltek, őszinték, előítélet nélküliek, képzeletük szárnyaló. Amit a gyermek nem tud a világból, azt a részt képzeletével, színes fantáziájával tölti ki, úgy ahogy a természeti népek, vagy a hagyományos kultúrák tagjai³. Az óvodai nevelésbe a magyar népi kultúra sok ágát integrálhatjuk. A gyermekkor kezdeti szakaszától hasznát vesszük annak a sokrétű tudásnak, ami századokon át csiszolódott, s öröklődött. A népköltészet megjelenik a mesés-verses foglalkozásokon, a népi

² Gardner, 1993.25.p

³ Tarjáné, 2006. 8.p

játékok sokasága a zenei nevelésben, a népi kismesterségek a természetes anyagokkal való tevékenység közben a vizuális nevelésen belül, a mozgásfejlesztésnél az alapvető mozgásformákból, lépésekből álló játékfüzérek.

A disszertáció központi témája, hogy megvizsgálja és bebizonyítsa, miként lehetséges, hogy a népi gyermekjátékok és a hozzájuk kapcsolódó mozgások adaptálása, alkalmazása az egyik legkomplexebb fejlesztőerő a 3-7 éves korosztály személyiségfejlődésében.

2. A kutatás célkitűzései

Megváltozott körülöttünk a világ, így tudomásul kell vennünk, hogy átalakult a pedagógiai közgondolkodás is. „Meggzűnőben van az „Aki nem lép egyszerre...” mentalitás és helyébe lépett az „Indulj el egy úton, Én is egy másikon...” szemlélet.”⁴ Az óvodai nevelés Országos Alapprogramja szerint ki kell alakítani egy olyan arculatot, amelyben az óvoda és a pedagógus egyéni atmoszférája tükröződik. A pedagógiai szabadság növekedésével viszont egyenes arányban nő a felelősség is.

Mit jelent ez az óvodai zenei nevelés területén? A gyermekek mozgásaktivitása, mozgásvágya 3-7 éves korban a legerősebb, éppen ezért az óvodának nagy szerepe van abban, hogy a gyermek jó közérzete érdekében olyan életritmust alakítson ki, melyben a mozgástevékenységnek központi szerepe van. A gyermek szívesen mozog, hiszen a mozgás, a játék egyik lehetősége és örömforrása is. Ezt a lehetőséget számára a felnőtt tudja biztosítani és éppen ebben rejlik a gyermekek nevelését végző pedagógus felelőssége. Az intenzív és sokoldalú mozgásfejlesztést és a gyermekek pszichoszomatikus fejlődését az óvodai testnevelés mellett a zenei nevelés befolyásolhatja jelentősen, amely sokoldalúan, komplex módon fejleszti az óvodás gyermek képességeit, személyiségét a közös éneklés, játék és mozgás által. A 3-7 éves gyermek zenei fejlődésével emlékezete, képzelete, asszociatív képessége, kreativitása, figyelme, érdeklődése állandó örömteli tevékenység útján fejlődik, hiszen a játékhoz kapcsolódó mozgását ebben a korban még nem a szöveg jelentése, tartalma, hanem a dallam és annak ritmusa, valamint az ezekhez kötődő spontán örömrészlet irányítja és határozza meg.

Dolgozatom célja, hogy bebizonyítsa e korosztálynál a személyiségfejlődés komplexitását a népi játékok és a hozzájuk kapcsolódó mozgások által, valamint bemutassa a zenei fejlesztés lehetőségeit, a ritmikai- és a népi játékok vetületében.

⁴ Hovánszki, 2008.111.p

A népi játékokban előforduló mozgásformák változatos elemei a **nagymozgások fejlesztésében és a fizikai állóképesség növelésében** vesznek részt, pl. a járás, futás, tapsolás, guggolás, forgás, ugrás mozdulatai előidéznek mind a fizikai, mind a szellemi aktiválódást, aminek következtében szoros kapcsolat jön létre e két terület között. Ehhez kapcsolódik az **egyensúlyérzék fejlesztése** is, hiszen kialakulása 6-7 éves korra már befejeződik. Ebből következik, hogy a későbbiekben e készség fejlesztése rendkívüli többletmunkával is csak csekély mértékben fejleszthető. Kialakítása és fejlődése szoros kapcsolatban áll a ritmus érzékeltetésével. Hogy ráérezzenek a gyermekek a mozgás ritmusára, az egyensúlyérzék bizonyos fejlettsége szükséges, ugyanakkor ezt a ritmikus mozgás erősíti és fejleszti.

Fokozottan érvényesül a **finommotorika fejlesztésének** jelentősége, az írástanulás folyamatában, mert az íróeszköz helyes használata, a kéz mozdulatainak irányítása és a **szem-kéz megfelelő koordináltsága** a zenei fejlesztés során is hatékonyan fejlődik. (pl. a dalok és mondókák egyenletes lüktetésének, ritmusának érzékeltetése különböző mozgásformákkal, az ujjak egymáshoz érintése, térd ütögetése, „diótörés” öklök összeütögetésével, tapsolás, hangszerhasználat, játékos eszközök, fejdíszek kezelése, egymásnak átadása, stb.)

Az **érzelmi nevelés és a szocializáció** folyamatában is nyilvánvaló a zenei nevelés szerepe. A körjátékok közösségi jellege e téren sok fejlesztésre ad lehetőséget. Énekes játék közben a gyermekek összetartozás érzete fejlődik, oldódnak gátlásaik, szabálytudatuk is csiszolódik, s a zenehallgatásként énekelt dalok mélyen megragadják a gyermekek érzelmvilágát. Az átélt érzelmek nemcsak a másik személyiségének a megértését segítik, hanem az alkalmazkodóképesség fontosságát is tudatosítják.

Az **értelmi fejlesztés** megvalósítása megfelelő biológiai alapokat igényel. Amelyik gyermeknek az egyensúlyérzéke még fejletlen, nehezebben hajtja végre a mozgásos feladatokat, s így lassabban fejlődnek a működést irányító központok. Ebből is kitűnik, hogy az egyik terület tökéletesítésére irányuló feladatok, más területeket is ugyanolyan mértékben erősítenek meg. A **gondolkodást** az énekes játékok változatos szövege, mozgás- és térformái, a **kreativitást, képzeletet** pedig zenére improvizált mozdulatokkal, mozgással, tánccal, a mondókák, mesék megzenésítésével, énekhez felhasznált, olykor improvizált hangszer kísérettel fejleszthetjük.

Az **anyanyelvi fejlesztés** zenei lehetőségeit figyelembe véve elsősorban a szóbeli kifejező készség és a nyelvi információk megértésének fejlődésére, másrészt pedig a beszédhibák kiküszöbölésére utalhatunk. Hiszen a mondókák, dalok egyenletes lüktetése a folyamatos beszédet készíti elő, s ezt még a szabályosan ismétlődő mozgással is fokozhatjuk.

A későbbi tanulási – írással, olvasással, számolással kapcsolatos – nehézségek (pl. diszlexia) megelőzésére különösen a mozgás pótolhatatlan szerepének a felismerése az elsődleges. (pl. a taps, lépés, koppantás, a szöveghez alkalmazkodó ritmikus mozgás) A ritmus megéreztetéséhez szükséges tevékenység a szavakat ritmikusan tagolja, s ezzel a szótagolást, a játékos szóelemekkel a hangok kapcsolását gyakoroltatjuk, melyre bőséges példát találunk a mondókákban és az énekes játékokban egyaránt.

Az értekezésben vizsgált és bemutatott összefüggésekkel, valamint gyakorlati példaanyagok bemutatásával kívánom bizonyítani, hogy ha a pedagógusok figyelembe veszik a gyermekek egyéni adottságait, képességeit, s igényeit előtérbe helyezve végzik zenei nevelőmunkájukat, akkor olyan képességek, készségek alakulnak ki a gyermekekben, amelyek birtokában iskolaéretté válnak, megállják majd helyüket mind az iskolában, mind későbbi felnőtt életükben. A zene, a ritmus, a mozgás, a tánc és a játéktevékenység által olyan komplex élményben, s egyben fejlesztésben lehet részük, amelyek által érzelmi világuk sokkal gazdagabb lesz, szókincsük, ismeretük gyarapodik, mozgásuk koordináltabbá, esztétikusabbá válik. Akit születésétől kezdve körülvesz a tiszta forrásból való zene, énekes játék, lelkileg, szellemileg is más lesz, mint azok a gyermekek, akik ebből az élményből kimaradnak. Kutatásaim igazolásaként disszertáció az alábbi dimenziók szerint tagolható:

- A **hagyomány és a népi kultúra funkciója** a 3-7 éves gyermekek nevelésében.
- A 3-7 éves korosztálynál megjelenő **mozgások analízálása, s fejlesztésének** részletezése gyermekjátékaink tükrében.
- A népi játékokban előforduló **mozdulattípusok rendszerezése** a vizsgált korosztálynál megjelenő mozgások alapján (Czinóber Klára gondolatmenetére építve), s hozzájuk kapcsolva a különböző népi játékok óvoda- és táncpedagógiai szempontból jelentős variánsait. A különböző mozdulat összetevők alapján kiválasztott eredeti játékanyag több táji változatának prezentálása.
- A népi gyermekjátékok **ritmikai és dallami jellegzetességeinek részletezése, komponenseinek összegzése gyakorlati példaanyagon** keresztül.
- A 3-7 éves korosztály egyik legnépszerűbb és legkedveltebb mozgásos, kifordulós énekes játéka a **Lánc, lánc, eszterlánc...** kezdetű dal. Gyermekdalainknak tájegységeként is számtalan változata lelhető fel, s ezen énekes játék különböző variánsainak **analízálása és szintetizálása** dallam, mozgás, szöveg, ritmus, térforma szempontjából, 92 féle variáns alapján.

- Néprajzi tájegységekre bontva országunkat, **17 játékfűzést** találhatunk a disszertációban, a 4-7 éves korosztály számára. Ezzel is alátámasztva azt, hogy a zenei- és mozgásfejlesztés minden részterülete fejleszthető az énekes játékok, mondókák által, hiszen mindegyikükhöz valamilyen mozgás társul.

Az e korosztállyal foglalkozó pedagógusi munka egyik központi feladata az a permanens zenei nevelés, amellyel a 3-7 éves korú gyermekek számára természetessé, élvezetessé tehetők a zenei játékok. Ezt a korosztály az utánzáson alapuló tanulás jellemzi, ezért kiemelten fontos, hogy az óvodapedagógus egész személyiségével, humánumával, kulturáltságával, értékorientáltságával adja át a tudnivalókat a világról.

Az empirikus elemzés során a következő **hipotézisek** igazolására teszek kísérletet:

1. hipotézis: - Feltételezésem szerint a zenei nevelés az a terület, amely népi játékainkon keresztül a legkomplexebb fejlesztőerő a 3-7 éves korosztály személyiségének fejlesztésében. Hiszen értelmi és pszichikai képességei, beszédkészsége, akarati tulajdonságai, jellemvonásai pozitívan fejlődnek e játékok közben. Kialakítják az együttjátszás szabályait, a helyes viselkedési formákat, - mint az egymáshoz való alkalmazkodás, a türelem, mások elfogadása, kitartás, akarat erő - egyszóval szocializálnak. Pozitívan befolyásolják a figyelmet, koncentrációt, beidegző képességet, fejlesztik a gondolkodást, az emlékezetet, a megfigyelőképességet.

2. hipotézis: - A 3-7 éves korosztálynál megjelenő mozgások, és a népi játékokban előforduló mozdulattípusok elemezésével kívánom bizonyítani, hogy e korosztálynál mennyire fontos tényező a mozgásfejlesztés, s a ránk hagyományozódott énekes népi játékaink – gazdag mozgáskultúrájukkal - jelentősen kihatnak a mozgáskészség fejlődésére.

3. hipotézis:.- Célként fogalmazódik meg - a vizsgált népi játékok bemutatása után – egyetlen mozgásos játék – a Lánc, lánc, eszterlánc...kezdetű énekes játék - különböző variánsainak az elemzése és szintetizálása. Az elemzést különböző tájegységek 92 változatán végeztem el. A kutatás során szerzett tapasztalat szerint állítható, hogy ha egyetlen játéknak ennyi változata lelhető fel, a pedagógusok bőven meríthetnek a helyi, vagy tájegységbeli színes folklórból. Érdemes a fellelhető változatokat megőrizni és ügyelni arra, hogy ne ugyanaz a forma terjedjen el az egész országban, hanem minden vidéken maradjanak meg az ott kialakult variánsok. Ez nemcsak élményszerűbbé teszi az óvodai foglalkozásokat, hanem erősíti a szülőföldhöz, a szűkebb hazához való kötődést is a gyermekekben.

4. *hipotézis*:-. Egy-egy tájegység, vidék, falu mondókáiból, énekes játékaiból, zenei- és mozgásfejlesztés szempontjából megtervezett játékfüzérek találhatók a disszertáció VI. fejezetében, melyeket gyakorlott óvoda- és táncpedagógusok, koreográfusok segítségével készítettem. Az e játékokból összeállított füzetek gyűjteménye, a 3-7 éves korosztállyal foglalkozó pedagógusok számára segítség lehet zenei fejlesztő munkájukban. amely lehetőséget ad a sokszínű improvizálásra, ezáltal fejlesztve a gyermekek kreativitását, motiválva önálló játszókedvét.

3. Összefoglalás

A népi játékoknak mindmáig elsődleges szerepe van abban, hogy a gyermekek megismerkedjenek a közösséggel, a társadalommal, amelyben élnek. Egyre jobban változó világunkban sajnos gyakran tapasztalhatjuk, hogy fiataljaink mindinkább értetlenül állnak népi kultúránk művészi megnyilvánulásaihoz szemben. Pedig az a nép, amely saját értékeit nem tudja megbecsülni, s kezdi idegennek érezni, az elveszíti identitását, alapjaiban veszélyezteti saját kultúráját, jövőjét is. Ezért rendkívül fontos, hogy azonosságtudatunkat minél hamarabb, már az iskolás kor előtt megalapozzuk. Ezt azonban csak olyan pedagógusok tudják véghezvinni, akik önmaguk is jól tudják, hogy kik vagyunk, mik az értékeink, s jól ismerik gyökereinket. Ehhez pedig a legegyszerűsebb utat népi alkotásaink kínálják. Nem csak azért kell az óvodapedagógusoknak minél többet tudnia a mondókák, játékdalok háttéréről, hogy azokat a gyermekeknek megtanítsák, hanem hogy ők maguk is másképp viszonyuljanak hozzájuk.

Miután pedagógiai munkám során elsődlegesen óvodapedagógus hallgatókat tanítok, gyakorlati hospitálásuk és záróvizsgájuk alkalmával gyakran találkozom mentor óvodapedagógusokkal. Az általánosságban használt óvodapedagógiai kiadványok a sok éve tanító pedagógus számára egy idő után megszokottá, esetleg „unalmassá” válnak. S ha eléggé képzett, felkészült az óvodapedagógus, akkor bőven meríthet a helyi, vagy tájegységbeli folklór anyagokból. Hiszen ez nemcsak élményszerűbbé teszi az óvodai foglalkozásokat, hanem erősíti a szülőföldhöz, a szűkebb hazához való kötődést is a gyermekekben.

„A gyermekek... intellektusa tiszta lap, melybe jó, rossz egyaránt bevéődik – életre szóló nyomot hagyva... Ezt a felelősséget veszi magára az, aki átlépte a pedagógus hivatás küszöbét. A zenei nevelés az egyik legellentmondásosabb nevelési terület, sehol nem éri a gyermeket oly sok és sokféle külső hatás, mint itt... Nem nevelhet jó lelkiismerettel a zene

megszerettetésére az a pedagógus, akinek selejtes zenével telve a szíve, és maga sem ismeri a nemes zene szépségeit, a remekművek borzongató élményét és a nyomukban járó lelki telítettség fölemelő érzését. Ezért, a gyermek iránti felelősség önvizsgálatra kötelez!”⁵

A disszertáció egymásra épülő fejezetei az általános elméleti megalapozástól kiindulva, az empirikus vizsgálaton és gyakorlati példaanyagon, elemzésen, s az ország különböző tájegységeiről származó játékfűzés összeállításokon keresztül jut el a hipotézisek bizonyításához, melyeket az óvoda és táncpedagógusokkal készített interjúk szintetizálásával támasztok alá.

Az **I. fejezetben** a *hagyományátadás és a népi kultúra* elsődleges szerepének bemutatására törekedtem a 3-7 éves gyermekek nevelésének szempontjából. Állandóan változó, fejlődő világunkban új gondolkodás- és cselekvésmódokat, a társadalmi önszerveződés új módszereit kell elsajátítani az emberiségnek, röviden új módon kell élnie. A jövő szempontjából az egyik legfontosabb kérdés, hogy hogyan lehet a hagyományos kultúra értékes elemeit ötvözni a modernizációval. Hiszen az Európai Unió minden polgárának érdeke, feladata és kötelessége Európa multikulturalitásának megismerése, elfogadása. Nem elhanyagolható feladatunk kulturális hagyományaink ápolása mellett más kultúrák megismerése és tiszteletben tartása, valamint az újító, alkotó gondolkodás tudatos fejlesztése.

Az óvodás korú gyermek ismeretszerzésének, így *esztétikai élményszerzésének* is alapja a játék tevékenység, tapasztalat, öröm egysége és egymásra hatása. Az esztétikai nevelésben döntő jelentőségű az állandó önkifejezés biztosítása, s ezen közben olyan alapkészségek fejlődnek, amelyek a kommunikációhoz, befogadáshoz, alkotáshoz, elemzéshez, értékeléshez szükségesek. Miután az óvodás gyermek világához igen közel állnak a népi kultúra letisztult, kikristályosodott alkotásai, ezért nagyon fontos, hogy örömet éljenek át az esztétikai neveléshez kötődő tevékenységek során.

Célja a tapasztalat- és élménynyújtás, amelynek segítségével a környező, objektív világ a kisgyermek számára érzéki síkon megfoghatóvá válik és képessé teszi a gyermeket a valóság esztétikai felismerésére, befogadására, megvalósítására és létrehozására. Az óvodapedagógus teret és lehetőséget ad az életkori sajátosságokból fakadó szárnyaló gyermeki kíváncsiságnak, fantáziának. Szűkebb értelemben felkínálja a gyermek számára mindazon lehetőségeket, amelyek a nevelői mintakövetésből, mint bő forrásból, az imitáció igényét magában rejtő motivációs bázisból adódnak.

⁵ Törzsök, 1982. 26.p.

Kisgyermekkorban az esztétikai tevékenységek iránti vonzódás spontán, csak a hajlam adott és a csírája annak a képességnek, amely egyre szándékosabbá válik. Fontos, hogy a gyermekek ebben a rendkívül fogékony életkorban kapjanak lehetőséget és ösztönzést a környezettel való helyes, értékes kapcsolatteremtésre, mikor fogékonyságuk, eredetiségük, ízlésviláguk még tiszta. Ennek megvalósítása hosszú és társas folyamat. A felnőtt vezeti rá a gyermeket arra, hogy képessé váljék belevetíteni környezeté mozgásaiba, formáiba saját mozgásait, hangadásait, s mindezek mozgatórugóját: *érzelmeit*.

Az összetett esztétikai nevelési folyamat a gyermek spontán, eredeti beszéd-, ének-, mozgás, képi kifejezés hajlamaira épít. Legfőbb feladat az irodalmi, zenei, vizuális és környezetismereti területeken a speciális, különböző tevékenységeknek megfelelő képességfejlesztés, a játékos keretein belül.

E fejezetben ismertetem az **óvodai nevelést meghatározó dokumentumokat, alapelveket** is. Az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja hazánkban 1996-ban megteremtette a differenciált óvodai nevelés új törvényi alapját, így az intézmények - a módszertani szabadság jegyében — saját nevelési programokat dolgozhattak ki, melyekben központi szerepet kapott a gyermekközpontúbb életszervezés, az egyénre szabott nevelés, a differenciált tanulási rendszer kialakítása, s így az óvodák megteremthették önálló arculatukat.

A további részben **KodályZoltán koncepcióját** taglalom, s főként azon komponenseit kiemelve, amelyek a 3-7 éves korosztály zenei nevelésére vonatkoznak. Megfogalmazása szerint az óvodai zenei nevelés vonatkozásában a következő alapelveket kell követni:

- **A zenei nevelést minél korábban el kell kezdeni.**

„Kezdeni már az óvodában kell, mert ott a gyermek játszva megtanulja azt, amire az elemiben már késő.”⁶

- **A zenei nevelés énekközpontú legyen.**

„Az ének felszabadít, bátorít, gátlásokból, félnépségből kigyógyít. Koncentrál, alkalmasabbá tesz, figyelemre-fegyelmre szoktat. Egész embert mozgat, nemcsak egy részét (...) Fejleszti a közösségi érzést.”⁷

- **Fontos tényező az aktivitás előtérbe helyezése.**

A zenével való közvetlen és természetes kapcsolatot, a mozgáskombinációk gyakorlása elmélyíti, amelyet az irodalmi és vizuális tevékenységgel összekapcsolva, komplexen kell megközelíteni.

⁶ Kodály, 1982. 93.o.

⁷ Kodály, 1982. 304. o.

- **A magyarság tudat alatti elemeinek beültetése, kifejlesztése.**

Az óvodai zenei nevelésben a nemzeti vonások legjobb megalapozója a néphagyomány, melynek mondókáiból, játékdalaiból és a népdalokból máig érvényes dolgokat tanulhatnak meg a gyerekek.

- **A zene- és testmozgás szerves kapcsolata**

„A gyermek ösztönszerű, természetes nyelve a dal, s minél fiatalabb, annál inkább kívánja mellé a mozgást (...) az énekes játék a szabad ég alatt, ősidők óta a gyermek életének legfőbb öröme.”⁸

Munkatársai, tanítványai egy-egy konkrét zenei területnek a módszertanát állították össze. Az *óvodai zenei nevelés módszertanának* kidolgozása **Forrai Katalin** zenepedagógus nevéhez fűződik.⁹ Az *óvodai zenehallgatási anyagot* pedig **Törzsök Béla** zenepedagógus készítette el.¹⁰ Betekintést nyerhetünk a Minősített Országos Óvodai Nevelési Programokba, külön részletezve azokat, amelyek programjukban kiemelten foglalkoznak – a zenei nevelésen belül – a hagyományőrzés, valamint a mozgás elsődleges szerepével. (Forrai Katalin módszertani útmutatásán alapuló óvodai programok, Játék és tánc óvodai program, Hagyományörző óvodai program, Néptáncgyűttesek utánpótlás- és a művészeti iskolák előkészítő csoportjai)

A **2. részben** rövid illusztrációt találunk a hazai általános nevelési módszertől eltérő, magyar óvodai irányzatokról. A legtöbb ilyen intézmény alapítványi vagy magánóvoda formájában működik. E módszereket adaptáló óvodák a zenei nevelés területén a kodályi gondolatokban megfogalmazott, hagyományunk releváns komponenseire, a népi játékokra, népdalokra helyezi a hangsúlyt.

- A **Montessori** pedagógia elsődleges feladatai közé tartozik az önállóságra nevelés, az összetartozás, az egymásra figyelés, az önfegyelem és felelősségtudat kifejlesztése. A Montessori óvodákban nagy hangsúlyt fektetnek az anyanyelvi, művészeti nevelésre, az egészséges életmódra, a játékokra, a mozgásfejlesztésre, s a matematikai gondolkodás kialakulására. A zenei nevelést három fő területre osztják: hallásfejlesztésre, a csend megismertetésére és zenei művészet kezdetére való felkészítésre.
- A **Freinet** irányzat célja az egyéni és megismételhetetlen gyermeki személyiség adottságainak, képességeinek és szükségleteinek szabad kibontakoztatása az egyéni és

⁸ Kodály, 1982. 62-63. o.

⁹ Forrai, 2004. 11-107.p.

¹⁰ Törzsök, 2003. 7-25.p

életkori sajátosságok figyelembevételével. A zene, mint az önkifejezés egyik módja, állandóan jelen van a Freinet-csoportok mindennapjaiban

- **Waldorf**-óvodának nevezik Rudolf Steiner alapította óvodákat, melynek átható része a zene. Ezen óvodákban a zenei fejlesztés dalanyagának nagy része pentaton, így ez a magyar óvodapedagógusok dalkiválasztását is megkönnyíti. A Dalcroze iskolák zenei anyagához tartozó euritmiát (lásd a dolgozatban) a Waldorf óvodákban, iskolákban, hazánkban is alkalmazzák.

E fejezet **3. részében** azon főbb *külföldi alternatív zenei nevelési irányzatok*, törekvések részletezését találhatjuk, amelyek egészben vagy részben a vizsgált korosztály zenei és mozgásos fejlesztésével foglalkoznak. Kodály Zoltánnal nagyjából azonos időszakban Európa szerte több zenepedagógus is foglalkozott a zenetanítás struktúrájának és módszertani eszköztárának a megreformálásával. Módszereiket világszerte ismerik és alkalmazzák.

- Carl **Orff** is azon a véleményen volt, mint Kodály Zoltán, hogy a zeneoktatást a legfiatalabb korban el kell kezdeni megalapozni. Konceptiója a ritmikai improvizációra épül, kiindulópontja a gyermekdalok- és játékdalok felhasználása, melyekben mozgással ábrázolják a hangzásokat. Hazánkban is több helyen részlegesen adaptálják ezt a módszert és az ún. Orff-hangszereket.
- Emile Jaques **Dalcroze** módszeréből a ritmikus mozgás emelhető ki elsődlegesen. Véleménye szerint a mozgás funkciója nagyon jól alkalmazható a művészet megszerettetésére, a gyermeki érdeklődés felkeltésére, a zenei folyamat megérettetésére, megértésére. A testmozgás által érzékenyek lesznek a gyermekek a zenei formákra, megérik a frázis végét, s ezt mozdulatuk irányának változtatásával érzékeltetni is tudják. A ritmikus mozdulatok a tanár improvizált zongorajátékával függnék össze, s a gyermekek saját mozgásukat ehhez igazítják. Nevelési rendszere a „Dalcroze-euritmia” néven vonult be a köztudatba.
- Shinichi **Suzuki** módszere kifejezetten a hangszeres képzésre, a hegedűtanulásra koncentrál. Ebben a japán zenei nevelési koncepcióban fontos szerep jut az anyáknak, akik a zeneórák aktív résztvevői. A gyermekek több éven át hallás után tanulják a műveket, ugyanúgy, mint az anyanyelv esetében

- Az egyházi zenére alapozódik Justine Bayard **Ward** asszony módszere, melynek a kiindulópontja a gregorián ének. A ritmikai képzésben különféle ritmus játékokat alkalmaznak, illetve vershez vagy kitalált szöveghez ritmust és dallamot rögtönöznek.
- Edgar **Willems** négy fejlődési fokot tartalmazó programja a hallás- ritmus- és improvizációs érzék és az éneklési készség fejlesztésére épül. Énekléssel, kottaolvasással és kifejező vagy ritmikus mozgásokkal alakítja a gyermekeket zenehallgatóvá e módszer. Alapfontosságú e módszernél a zenetanulás énekes megközelítése, támogatja minden ország saját zenéjének szabad megközelítését és feldolgozását. Zenei háttérükből adódóan kezdetektől foglalkoznak hangzatokkal, hangzatfelbontásokkal.
- Maurice **Martenot** a ritmusból indul ki, a primitív törzsek zenéjéből. Testritmusokat alkalmaz, s módszerének első gyakorlataiban mindent mozgással jelenítenek meg tanítványai.

Mindannyian kiemelten hangsúlyozzák a kisgyermekkor szerepét, a korai zenetanulás fontosságát, valamint az aktív részvételt a zenei folyamatban. A szabad ritmus, szabad dallam, improvizáció fontosságát is mindegyikük elismeri, ami Kodálynál az improvizáció az aktív stílusismeret eszközeként jelenik meg. Míg Kodály és Willems pedagógiája vokális alapozottságú, Orff és Dalcroze a test rezdüléseiből, mozgásokból indul ki. Dalcroze énekes anyaga a XX. század eleji francia iskola hangzásvilágát tükrözi.

Alapvető **azonosság** a különféle megközelítésekben: értékes zenéből kiindulva, hallásképzéssel, értékes zenéhez vezetni. A **különbözőségek** a gyakorlati célban vannak, míg Kodály nemzetet nevelő, tömegekre ható koncepciót dolgozott ki, s a gyermekeknél hangszerként a furulyát helyezi előtérbe, Willems olyan iskolán kívüli zeneiskolát teremtett, melyben 3 év előkészület után mindenki zongorát, dallamhangszert tanul és kórusba jár. Dalcroze módszerében is nélkülözhetetlen eszköz a zongora. Orff már a kisgyermekkorban használatos pentaton anyagnál xilofont, metallofont és ritmushangszereket használ.

A mozgást mindannyian kiemelten kezelik, bár Kodálynál ez alapvetően a népi énekes körjátékok tanításának, művelésének fontosságát jelenti. Több mester, több felfogás a zene tanításáról. De talán érdemes átgondolni, hogy a többi módszer egy-egy ötletét adaptálva, hogyan tehető még tartalmasabbá, eredményesebbé pedagógusaink munkája.

A disszertáció **II. fejezete** a zene és a mozgás relációjában kívánja bizonyítani a vizsgált korosztály szemszögéből megfogalmazott hipotéziseket. Az elméleti bevezetőben e korosztály testi, fizikai, motorikus teljesítményével kapcsolatos eddigi kutatások szinopszist találhatjuk.

A **fejezet második része** azt a kérdést vizsgálja, hogy a korosztály mozgástípusai fejleszthetők e a különféle népi játékok által. A szomatikus jellemzés után, a mozgásfejlődésük részletezését fejt ki a dolgozat. Majd táblázatos formában rendszerezi az egyes mozgás tevékenységek bemutatásánál, hogy a népi játékok mely csoportjával fejleszthetők a különféle mozgásformák, természetesen szem előtt tartva e korosztály életkori sajátosságait, adottságait.

Miután a 3-7 éves korosztálynak az egyik legjellemzőbb tulajdonsága a nagyfokú mozgásaktivitás, mozgékonyság, s ez döntően hat a felnőttkori személyiség alakulására is, mindent el kell követni már ezen életszakaszban, hogy pedagógusok megteremtsék a rendszeres és hatékony mozgás játékos feltételeit. E korosztálynak a mozgásfejlesztésre jellemző a már megtanult mozgások tökéletesítése és az első mozgáskombinációk megjelenése. Fejlődésük három jellegzetes iránnyal írható le: *„Megnyilvánul a teljesítmény javulásában, a mozgásvégrehajtás minőségében, pontosságában és az ismert mozgások kombinációjában.”*¹¹

A 3-7 éves kor a mozgásfejlődés szempontjából nem egységes időszak. A kutatások szerint a 3-4 évesekre még a kisgyermek mozgásának sajátossága a jellemző. 5 éves kor táján következik be nagyobb változás. Természetesen mindegyik mozgásformát megemlítve: mászás, járás, futás, ugrás, dobás, elkapás, húzás, tolás, függeszkedés, forgás, gurulás, egyensúlyozás, hiszen e mozgások fejlesztésével a kisgyermek pszichikai fejlődésének az alapfeltételei is megteremtődnek.

A mozgás végrehajtásából fakadó biológiai öröm és a végrehajtás sikerének, a személyiség későbbi fejlődésére is kiható önbizalom érzése pótolhatatlan gyermekkori élményeket nyújt. S miután a korosztály mozgásfejlesztésének elsődleges célja a természetes, harmonikus mozgás kialakítása, testi képességek fejlesztése, a gyermekek mozgásigényének kielégítése, s az érzelmi-akarat tényezők fejlesztése, a sokoldalú mozgásos tevékenységnek az egész óvodai életet át kell hatnia. A zenei és testnevelési foglalkozásokon túl, jelen van a szabad játékban, a környezeti és esztétikai nevelésben, valamint a gondozási és önkiszolgáló tevékenységekben is. A vizsgált korosztály mozgásfejlesztésének a legfontosabb **feladatai**¹²

¹¹ Famosi-Gaál, 2007. 9. o.

¹² Wirkerné, 2008. 65. o

- 1.) a testi és motoros képességek fejlesztése,
 - 2.) a nagymozgások, egyensúlyérzék, a metrum és ritmusérzék fejlesztése ritmikus tevékenységgel, finommotorika, szem-kéz, szem-láb koordináció fejlesztése,
 - 3.) a testséma fejlesztés a testrészek ismeretével, a test koordinációjának, személyi zónájának alakításával,
 - 4.) a hallási, látási ingerek és a mozgáskoordináció komplexitása,
 - 5.) valamint a mozgással kapcsolatos szókészlet fejlesztése.
1. A spontán mozgások ismétlésével a gyermekek felfigyelnek **motoros viselkedésük** következményeire, s ezt igyekeznek újra és újra eljátszani. A megismétlés szándéka már feltételezi a motoros viselkedés és annak következménye közötti összefüggés beépülését az agykéregbe. A mozgáskészségek a motoros képességekkel (**kondicionális, koordinációs, ízületi mozgékony**ság) együtt fejlődnek. A motoros képességek pedig a mozgásos cselekvés végrehajtási feltételeként valósulhatnak meg.¹³ Nagyon fontos tényező e képességek fejlesztésénél a gyakorlatban való alkalmazás kapcsán, hogy míg ez a kor a legkedvezőbb e képességek fejlesztésére, másrészt nagyon érzékeny időszak a hibás módszerekkel szemben. Ebben az életkori szakaszban elkövetett hibák sokkal tartósabbak, mint más időszakokban.
 2. A **nagymozgások fejlesztése** a 3 éves korosztálynak a kiemelt területe, de nehezített formában minden korosztálynál megtalálhatjuk, hiszen ez az alapja minden mozgásnak. Egy-egy mozgássor a gyakorlatban egyszerre több funkciót is fejleszt, így az egyes területeket nem nagyon lehet elkülöníteni. Ezért a nagymozgások a nevelés, fejlesztés folyamán mindig kiemelt helyet kell, hogy kapjanak, mert a későbbiekben tovább finomodnak, részleteiben specifikálódnak a mozdulatok. Például a szökdelésből ugrás lesz, a talajfogás egyre biztosabbá válik, ami az egyensúlyozással összenőtt finommotorika fejlődését szolgálja. A nagymozgásokhoz tartozó **járást, futást, csúszást, kúszást, mászást, ugrást** nem választhatjuk el az egyensúlyozó funkcióktól. A legegyszerűbb mozgásforma is nehezíthető, ezért csak úgy rangsorolhatjuk, hogy milyen funkciók fejlesztésével kapcsolódik össze a feladat.

A test **egyensúlyának érzete** a belső fülben lévő vesztibulumnak (egyensúlyérzékelő központ) köszönhető. Az itt található három ívjárat a bennük lévő folyadék segítségével, érzékelik a test elmozdulását, az elmozdulás pontos irányát, sőt intenzitását is. Az

¹³ Báthori. 1991. 20. o.

egyensúlyából kibillenő test újra meg akarja keresni az egyensúlyát, ennek érdekében különböző izomcsoportokat mozgósít. Természetesen minél járatosabb a gyermek az oda-visszacsatolásban (egyensúlyérzékelésben és motoros válaszadásban), annál hamarabb nyeri vissza egyensúlyát.”¹⁴ Ez a mozgásfolyamat csak sok gyakorlással jöhet létre. A 3 éves gyermeknek még nehézséget jelent a lábujjon vagy sorban állás, a 4 éveseknek a fél lábon állás, de a 6 éveseknél a talp különböző izmai már felváltva dolgoznak az egyensúly fenntartásáért.

Az egyensúlyérzéknek, s az ezzel összefüggő *ritmusérzéknek* a kialakulása 6-7 éves korra befejeződik. A későbbi korokban e készségek csak rendkívüli többletmunkával és már nagyon kis mértékben fejleszthetők. Ezt gyakorolják az óvónővel közös játékokban, a hintáztató, altató, höcögtető stb. mondókák közben. Természetes, hogy eközben a meghitt hangulat is különösen fontos szempont. E két tényező fejlődésével párhuzamosan éreznek rá a mozgás ritmusára, s a ritmikus mozgás pedig visszahat, erősíti az egyensúlyérzékelést.

A nagymozgások transzfer hatásából kiinduló fejlesztés fokozatosan jut el a 3-4 év alatt a *finommozgásokhoz*. E mozgások létrehozásához kis izomcsoportok elkülönített irányítását kell elsajátítani. Ha a gyermek mozgásában minél több gátló folyamat - fékezés, hirtelen megállás - van jelen, annál koordináltabbak a mozdulatai, illetve fejlettebb a finommozgása. Számtalan finommozgásos játékot végeztetünk az óvodáskor éve alatt a gyermekekkel az egyenletes lüktetés, a ritmusérzékeltetésére.

A *szem-kéz, szem-láb koordináció* fejlesztési terület az izommozgás tekintetében nagyobb terület irányítását fejleszti a finommotoros mozgáshoz képest, de kisebb területet a nagymozgásoknál. Pl. ugrani, kanyarodni, labdát eldobni, görgetni, rúgni, eszközös játéknál a kendőt elejteni, taps a test előtt, mögött, stb. Egyik legkifinomultabb formája a szem-kéz koordinációnak az írás képessége. Ez a koordinációs képesség 5 éves kor körül alakul ki.

3. Nemcsak környezetünkről, hanem saját testünkről is kialakítunk egy térképet a mozgásos tapasztalat nyomán, ezt nevezzük *testsémának*. Az egyensúly érzete, a testhelyzetekből szerzett információk összerendeződnek a vizuális információkkal és funkcionális egységbe integrálódva alkotják a testsémát. A különböző visszajelzések révén kialakul a gyermekben egy belső kép az testrészek elhelyezkedéséről, s más

¹⁴ Tótszöllősyné, 1999. 22. o.

testrészekhez való viszonyáról. Ezért szükséges a gyermek saját testének, testrészeinek az ismerete, illetve saját mozgás érzékelésük élménye.

4. Mélyen bevésődnek a gyermekek emlékezetébe a testtel mozgás közben megélt információk. Mozgás közben kapják az első információkat például a körről. A perceptuális ingerek együttesen hatnak: a **vizuális** (látják a formát) és **verbális ingerekkel** (hallják a megnevezést) futás, mászás, ki-beugrálás közben. Így a bevésődés sokkal hatásosabb, hiszen e gyakorlatoknál mozgás és alaklítás egyszerre fejlődik. Tehát érzékelni nemcsak hallás, látás, ízlelés, tapintás segítségével lehet, hanem mozgással is.
5. Az életkor előrehaladtával azonban a szöveg jelentősége felerősödik, s egyre jobban gazdagítja a gyermekek **szókészletének** anyanyelvi örökségét. Olyan szavakkal is találkozunk a gyermek, amelyeket a hétköznapi beszédben már nem is használatos, de ezek megértését a játéksituációk segítik.

A disszertáció e fejezete táblázatos formában, kiemelve részletezi a mozgásfejlesztési feladatoknál az ezekhez kapcsolható népi énekes, mozgásos játékokat. A 3-7 éves korosztálynak a zenei élmények befogadásához személyes kapcsolatra van szüksége, s élettanilag is igénylik, hogy a zenei hangok észlelése kapcsolódjék össze aktív mozgásokkal. Eleinte csak kis töredékét produkálják a hallott daloknak, de a későbbi játékaikban egy-egy kedvelt fordulat váratlanul felbukkan. Az énekes játékok náluk érzékszervi mozgásos funkciót töltenek be, de egyben nagy az értelmi és érzelmi fejlesztő erejük is.

A **III. fejezet** a népi játékok mozgástípusainak analizálásával foglalkozik a vizsgált korosztály személyiségfejlődésében. **Az első részben, a játék** fogalmának vizsgálatában befolyásos elméleteket mutat be, az ókortól napjainkig. A játékról sok elmélet született, elsősorban a filozófia, pedagógia, pszichológia, stb., de más tudományok körében is. Megtalálhatjuk Platón, Arisztotelész, Szent Ágoston, Brughal, Comenius, Rousseau, Fröbel, Piaget gondolatait, pozitív és negatív meglátásait, valamint megemlítve a magyar játékpedagógia legjelesebb képviselőit is.

E témakört folytatva a **népi játékok szerepét** mutatja be a **mai gyermekek szemszögéből**. Hiszen a népi játékok a folklór egyéb alkotásaihoz hasonlóan nagyon hosszú idő alatt csiszolódtak olyanná, amilyenek ma ismerjük őket. Tehát nagyon lényeges a kérdés,

hogy mennyire adaptálhatók napjainkban is, mit nyújtanak a mai gyermekek számára, s mennyi a fejlesztő hatásuk. Kétféle szempontból vizsgálhatjuk e kérdést, lélektani és társadalmi szerepük szempontjából.

Lélektani hatása, hogy e játékok segítségével tanulhatják meg gyermekeink, hol vannak testrészeik, s hogyan tudják ezeket használni, mozgatni. E játékok nemcsak megismertetik őket a környező világgal, hanem segítséget kapnak bizonyos készségek, képességek kialakulásához, begyakorlásához. Olyan feladatok elé állítják a gyermekeket, melyek segítségével kialakul önértékelésük, egészséges önbizalmuk, amelyek a személyiség fejlődésében rendkívül fontos tényezők.

A másik fontos vetülete a népi játékoknak a **társadalmi szerepe**. A társakkal való együttélés szabályait, alkalmazkodást tanulják meg a gyermekek a közösségben, tehát szabálytudatuk is kialakul. Mivel ezek a dolgok nem velünk született adottságok, tehát meg kell tanulnunk. A szabálytudat 5-6 éves korra alakul ki a gyermekeknél.

Ezen alfejezet a záró szakaszában a magyar gyermekfolklór kutatást mutatja be napjainkig.

A **második részben a népi játék mozdulattípusait** analizálja az értekezés. A szociálpszichológiai megfigyelések szerint a nonverbális jelzések ugyanolyan fontosak, sőt időnként fontosabbak is társas interakciókban, mint a nyelv. A nonverbális jelzések különösen hatékonyak a viselkedés, érzelmek és rokonszenv kommunikálásában, vagyis olyan üzenetek közvetítésében, amelyeket nehéz vagy körülményes szóban kifejezni.¹⁵ A mozgásanalitikus szemlélet szerint ugyanis a táncok mozgásanyagát a természetes mozgásokból kezdjük el tanítani, ezek pedig népi gyermekjátékainkban gyökereznek.

A népi játékokat a bennük előforduló mozdulattípusok szerint rendszerezi a disszertáció, s több tájvariánsban megtalálhatjuk az egyes mozgásformákhoz kapcsolva. Ezek a következők: **a gesztus**, **a súlylábmozgás** és **a testsúlyáthelyezés**, **a lépés**, **az ugrás**, **szökdelés**, **futás** és **a forgás**. Ezek azok a mozdulattípusok, amelyek ennél a korosztálynál is megjelennek, s már kiemelt figyelmet kell fordítani ezek fejlesztésére.

- A játékok verbális és nonverbális – **gesztus** – rendszerek. A szerepeket, a gyermekek egymáshoz való viszonyát, prózai és énekelt szövegekkel, azok hanghordozásával fejezik ki. Ezek a közlések gesztusokkal, mimikával erősödnek meg. Az egyes szerepek kifejezésének a lehetősége a mozdulat, a gesztus, a nonverbális jelzések. A gesztus olyan testrészeknek a mozdulata, amelyeken nincs testsúly, tehát súlytalanok.

¹⁵ Forgách, 1985. 197.p.

Így pl. a kar emelése, a kéz mozgása, a fej fordítása, a törzs dőlése, valamilyen megnyilatkozás, tett valaki irányába stb. A kommunikáció nonverbális jelei közül ide sorolják azokat, amelyekben a mozgás cselekvést és helyzetváltoztatást is jelent. Ezek a jelzések feltűnőek, mert itt a mozgás az egész testre is kiterjedhet.

A népi játékokban, mondókákban a játékos áttétel a megszemélyesítés formájában jelentkezik: a gyermekek úgy fordulnak a naphoz, esőhöz, állatokhoz, mint egyenrangú társhoz, akivel megosztják gondjaikat, akitől a jövőt tudakolhatják. A mondókáknak pontosan körülhatárolt funkciója van, s mindegyik funkcióhoz a legtöbb esetben egy vagy több jellegzetes mozdulat, gesztus is hozzátartozik. Pl. a nap- és esőhívogatókban, fecskéköszöntőkben, katicabogár röptetőiben, csúfolókban, kiolvasókban.

- A mozdulattípusok másik csoportja a súlyt hordó lábnak a mozgása, más néven **súlylábmozgás**. Különböző típusaival találkozhatunk népi játékainkban: a guggolás, rúgózás, ki és befordulás. E mozgások leggyakrabban a lépés, ugrás, forgás mozdulattípussal együtt fordulnak elő. A **testsúlyáthelyezést** olyan súlyátvitelnek nevezzük, amely közben a két lábfő nem hagyja el sem a talajt, sem előző helyét.¹⁶ Hintázó, láncszakító népi játékainkban láthatunk erre példát, amelyek egyben erő kifejtésre is készítetik a gyermekeket.
- A **járás** nem más, mint a test ritmikus egyensúlyáthelyezése folyamatos mozgás közben. Végrehajtásához fejlettebb egyensúlyérzékre, erőre, mozgáskoordinációra van szükség. E bonyolult mozgássor elsajátítása hosszú időt vesz igénybe. S az énekes játékok eljátszása, pedig már fejlettebb, biztonságosabb, esztétikus járást kíván. Népi játékainkban a lépések irányát és a hozzájuk kapcsolódó mozgásokat tekintve többféle változatot is találhatunk. Pl. a sétalépés, amelyhez különböző mozgások kapcsolódnak: a guggolás, a kifordulás, előre, hátra lépések, egyes, kettes csárdáslépések. A különböző térformákat is felfedezhetjük e játékokban: a kör, a csigaforma vagy rétes, a kanyargó járás három gyermek körül, a kapuzós játékok, a sorokba rendeződés.
- A vizsgált korosztálynál szükséges biztosítani a korosztályuknak megfelelő **ugrásmódokat**, **szökdeléseket** tartalmazó játékok gyakoroltatását. Az ugrásokkal, szökdelésekkel végzett játékok nemcsak a gyorsaságot fejlesztik, hanem a ritmus-, tér- és egyensúlyérzéklet is.
- 4-5 éves kor táján tapasztalhatunk nagy előrelépést az óvodás korú gyermekek mozgásában. Megszűnik a „tipegő járás”. Kialakul a sarokkal történő talajra lépés,

¹⁶ Czínóber, 2008.23.p.

átgördüléssel a talpon, majd lábujjról ellépéssel. A **futás** is létrejöhet a járásnak megfelelően sarok-talp átgördüléssel, de a mozdulat eltolódhat a sarokról a talp irányába, kihagyva ezzel a sarkon való átgördülés mozdulatát és időigényét. Népi játékainkban kétféle futás típussal találkozhatunk: a „szabad” és a „ritmikus” futás mozgásával.

- A **forgás** frontváltás a test hosszanti tengelye körül. Főbb típusai a perdülő forgás, a fordulás és a forgó ugrás. Népi játékainkban bő választékot találhatunk e forgás típusokra is. A legegyszerűbbek közé tartoznak a **kifordulós játékok**, melyekben a dallam végén sorba kifordulnak a gyermekek. Egyszerű mozgásuk miatt, a 4-5 évesek nagyon kedvelt játéka. Másik típusa a **perdülő forgás**, melyeknél az utolsó szótagra elengedik egymás kezét és tapsolva perdülnek egyet. A **páros forgók** az énekes játékok csoportjában többféle formában is megtalálható. A párok szemben állnak egymással, keresztezett kézfogással, kifeszített karral, felsőtestük hátradől, lábuk egymáshoz közel van. Apró oldalt lépésekkel forognak, (mint a galoppnál), negyedértékenként.

E fejezet **harmadik része** a vizsgált korosztály **játékos táncmozdulatainak mozgásanyagát** tekinti át táblázatos formában, 3-4, 4-5 és 5-7 éves korosztályokra bontva. Az óvodás korú gyermek 7 éves korára - az iskolakezdésre - magabiztosan, esztétikusan, a zene lüktetését érezve és élvezve mozog, táncol, az egyenletes lüktetés, a ritmus érzékeltetése és változatos módon történő gyakoroltatása nyomán. Népi gyermekjátékaink (ölbeli játékok, mondókák, kiszámolók, énekes játékok) segíthetnek elsődlegesen mindezek elérésében.

A disszertáció **IV. fejezete** a **népi játékok rendszerezését** - a korábbi és a jelenleg elfogadott rendszerezési struktúrák szerint – mutatja be. Részletez három olyan tudományos módszert, amelyek alapján a népi játékok minden fajtája egységes rendszerbe foglalható (Kerényi, Gazda, Lázár). A szöveg, dallam, térforma, életkor, földrajzi tényezőket vizsgálva látható volt, hogy ezek a szempontok nem alkalmasak arra, hogy a rendszerezés és a kutatások alapja legyen. Kerényi György a játékcselekményben találta meg a népi játékok minden fajtájának rendszerbe foglalását, mely a Magyar Népzene Tára I. kötetében, 1951-ben meg is jelent. Az 1980-as években azonban a több mint tizenötszörösére duzzadt játéktanyag miatt újra szükségessé vált az alkalmazott elvek és a játéktrend ismételt áttekintése. Az olykor szerteágazó **cselekmény helyett** célszerűbb volt a játék lényegét – a „dallammag” mintájára – a **játéktmagot** tekinteni alapnak.

Mint a népi kultúra minden része, így a játék is változatokban él. Ez azt jelenti, hogy ahogyan a népdaloknak, úgy minden játéknak is van egy „tipikus” formája és több-kevesebb változata. A típusrendszer ennek megfelelően egyetlen játékforma változatait foglalja magába. A típusrendnek a fajtái: az eszközös, a mozgásos, a szellemi és a párválasztó játékok, amelyet a hozzájuk csatlakozó mondókák és kiolvasók egészítenek ki.

A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének kutatója, **Lázár Katalin** készítette el a játékok új típusrendjét. Több érv is szól Lázár Katalin rendszerének alkalmazása mellett. Egyrészt továbbfejlesztette Kerényi György játékindjét, másrészt pedig az általa létrehozott csoportosítás nyitott, új típusokkal, játékfajtákkal bővíthető. E kritériumok szerint rendezték a Zenetudományi Intézet több mint 24000 adatból álló játékgyűjteményét. E fejezet első részében a típusrend egyes fajtáinak elméleti részletezését találhatjuk.

A doktori értekezés következő része a ***népi játékok*** szignifikáns komponenseit vizsgálja, s elemzi dallam, ritmus, szöveg, cselekmény, mozdulat és térforma dimenziójában. A Magyar Népzene Tára első kötete elsőként foglalta össze népi játékaink és mondókáink dallamait **Járdányi Pál** rendszerezésében, az egyes dallamokra leginkább jellemző „*dallamagok*”, azaz jellegzetes dallamfordulatok szerint. Népi játékainknak szerkezetükben és hangkészletükben is eltérő ismertetőjelei vannak, mint a felnőttek dallamainak strófaszerkezete, hisz a gyermekdal ott ér véget, ahol a felnőttek dalai kezdődnek. Énekes játékokat a mozgásos, a szellemi és a párválasztó játékok között egyaránt találunk.

Gyermekdalaink hangzásvilága (*dallama*) hangkészlet és hangterjedelem szempontjából elhatárolódik a felnőttekétől. A hangkészlet egy része 2-3 hangon mozog, hangterjedelme a szekund, terc, kvart távolságot jelenti. Jelentős részük hangkészlete pedig 5-6 hang, hangterjedelme kvint, szext, ritkábban oktáv távolság. A szűkre szabott hangterjedelem az énekhang fejletlensége mellett azért alakult ki, mert a gyermekek figyelme csak részben irányult a zenére, nagyobb részét a játék cselekménye és a különféle mozgáskombinációk kötötték le. A mozgás erőt von el és nem engedi, hogy a légzőszerv munkája teljes egészében az éneklést szolgálja. Mind a mondókák, mind a játékok dallamosak voltak, annak ellenére, hogy találunk köztük szép számmal olyanokat is, amelyek a beszéd és az ének határán mozognak. Ezek egyik csoportját olyan mondókák és játékdalok képezik, amelyekben a zenei hang beszédszerűvé válik, s *dekamáló hanglejtéssel* hangzanak el. A másik csoportjába a *dallamos hanglejtésű* mondókák tartoznak, melyek ritmusát jelezni kell. A két hangból álló mondókák hol recitált hanglejtéssel, hol két, határozott magasságú szomszédos zenei hangon hangzanak el. Így ezt vizsgálva láthatjuk az átmenetet a

hanglejtésből az énekbe. Ez a pont a beszéd és az ének találkozási pontja. Azonban a mondóka- és játékdallamok legnagyobb része jól körülhatárolható, jellegzetes motívumokkal hangzik fel. E motívumcsoportokra jellemző, hogy a motívumok ismételtetésével, vagy egyazon alpmotívum ritmikus változatainak kombinálásával önálló dallamok jöttek létre.

Gyermekdalaink fontos alkotórésze a **ritmus**, méghozzá az „*ősi alapritmus formula*” az ütempárokból való felépítettség. Míg népdalainknak a legkisebb szerkezeti egysége a *dallamsor*, a gyermekdalok legkisebb önálló egysége a **motívum**. A gyermekek az ütempárokból motívumismételtetés formájában építenek fel nagyobb dallamot, egy-egy teljes dalt, mondókát, vagy egy játék nagyobb részletét. Egy-egy ütempárnak a sokszori ismétlése után másik ütempárra térnek át, majd egy záró ütempárral fejezik be. Túlnyomó többségük bipódikus motívumokból áll. Miután a gyermekek fantáziája kötetlenül helyezi egymás mellé a motívumokat, a legváltozatosabb formákkal találkozhatunk. (pl. tripódia, tetrapódia)

A gyermekkor költészetét is magába foglaló gyermekfolklór, meghatározása szerint a gyermekek által ismert vagy számukra alkotott folklórjelenségek összessége. **Szövegük** szempontjából ide sorolhatók a felnőttek gyermekeknek szóló alkotásai, a gyermekek által az idősebbektől átvett, valamint a gyermekek körében keletkezett és fenntartott hagyományok. Kutatóink három jellegzetes műfajcsoport szerint rendszerezték a gyermekkor költészetét: 1. mondókák; 2. dramatikus jellegű játékszövegek; 3. lírai játékdalok. Ez a műfaj szerinti csoportosítás nem mond ellent a többi rendszerezési elvnek sem, mert ezt az egyes műfajokon belül is meg lehet tenni.

A **mondókák** csoportjába tartoznak a **bölcsődalok** (ún. dajkarímek), tehát azok a mondókák, amelyeket a felnőttek alkottak a gyermekek számára. A szövegek a mindenkori funkcióhoz igazodnak, s emellett a gyermekek korához és fejlettségéhez. A mondókaszövegekben a szavak hangzása (játszi szóképzés, betűrím, ritmus, hanglejtés) a gyermekek számára fontosabb a szavak értelménél. Az értelmetlenségnek tűnő, különös hangzású, de sohasem egyforma mondókák a helyi tájszólásból erednek, ennek ellenére azonosságuk felismerhető. Szövegeik tematikailag többnyire egyszerűek, s szórakoztatva, játék közben oktatják, nevelik, szoktatják a gyermekeket. Céljuk a mozgás és értelmi fejlődés elősegítése, egyben az érzelmi kapcsolatok elmélyítése. A kisgyermekek szellemi fejlődését, beszédképességét, ritmusérzékét a mondókák gyakoroltatása jelentősen elősegíti, hiszen a hallott szövegek formai jegyei ragadják meg őket elsődlegesen. A sokszor félrehallásból eredő változtatások érdekes átalakulásokat, gyakran értelmetlenségeket szülnek. Pl. az „*ispiláng*” szót a német „*Ich spiele ein*”-ből származtatják kutatóink. Azonban vannak e

kifejezésnek továbbtorzult alakjai is szép számmal: gespilon, ipszilon, estelánc, esti lánc, pesti lánc, eszterlánc, ostoring, kis pillancs, stb.

A **dramatikus jellegű játékszövegeket** két nagy csoportra oszthatjuk, 1) a prózai és mondóka jellegű párbeszédes felelgetős szövegekre, 2) az énekelt felelgetős dalszövegekre.

1) Ezek az „ál” *párbeszéd*ek a felnőttek alkotásai a kisgyermek számára. Míg a gyermek és a felnőtt között nem alakul ki tényleges párbeszéd, addig a felelgetés, – ha az két gyermek között történik – a felváltva szórakoztatás eszköze. A mondóka jellegű párbeszédes, illetve felelgetős szövegek lényegében ugyanolyan funkciót töltenek be, mint a mondókák egyszerűbb variánsai, csak nyelvészeti, esztétikailag magasabb szinten. A gyermeki hagyományozódás bizonytalansága kérdésessé teszi ugyan a történeti vonatkozások egyenes vonalú leszármazását, továbbélését, azonban tagadhatatlan ezek jelenléte éppen a dramatikus jellegű játékszövegekben.

A **lírai jellegű alkotások** két nagy csoportját sorolhatjuk a gyermekkor költészetébe, a bölcsődalok és az énekes-táncos, többnyire leányjátékok dalfüzéreire. A **bölcsődal** népi líránk alkalmi műfaja, mely formájában a ringatáshoz igazodik, tartalmában pedig álomra készlet, olykor az énekes érzelmeit fejezi ki. Szövegét a ringatószavak, pl. tente, beli, csicsíjja mellett a becézések, álomra biztató szövegek jellemzik. A játékdalszövegek gyakran töredékesek, füzérszerűen kapcsolódnak egymáshoz a különböző eredetű és korú szövegelemek, néha különösebb tartalmi összefüggés nélkül. Ha a szöveg és a játékcselekmény tekintetében vizsgáljuk őket, egyes esetekben azt tapasztaljuk, hogy a szöveg egészében vagy elemeiben követi a játékcselekményt, máskor pedig szövegében teljesen független a játéktól, s csak a dallama, ritmusa követi azt.

Az óvodás gyermek az énekes – mondókás játékok szövegének megismerésével hatalmas kulturális örökséget kaphat. Bár 3-4 éves korban még ez az örökség a szövegek jelentését tekintve csak igen korlátozottan funkcionál, de jelentősége felerősödik az életkor előrehaladtával, s az „ismétlődésekkel” lélektani hatása felmérhetetlen. A játékokban megtanult beszéd-, mozgás- és magatartásminták az életszerű helyzetekben ismétlődve a biztonságérzet megerősítését szolgálják, s ehhez társul a szövegek jelentésének, összefüggéseinek mind tudatosabb felismerése, s egyben anyanyelvünk egyre mélyülő ismerete.

A népi játékok leglényegesebb alkotórésze a **játékcselekmény**, mely a legjellegzetesebb gesztusokat, mozdulatokat és mozgásváltozásokat jelenti, amelyek a szöveggel szoros kapcsolatban vannak. A szöveg fordulatai, felszólításai, csattanói a cselekménnyel együtt fejezik ki a játék tartalmát. az énekes játékok dallamból, szövegből,

térformát alkotó mozgásból, színjátékszerű cselekményből illeszkednek, vagyis a szöveg és a mozgás valamilyen cselekményt szemléltet. A játékok cselekménye általában bevezető résszel indul, melyhez rendszerint egyenletes mozgás kapcsolódik: körben járás, vonulás stb. A cselekménynek a szubsztanciája az állandó történés. E mozgásformák általában újabb mozgássorral folytatódnak, csigába ki-betekeredés, vagy pl. a hidas játékoknál ki jobbra, ki balra kerül, és az „angyalok-ördögök” egymás erejét próbálgatják, egymást húzzák, vagy csipkedik. Rendszerint valamilyen csattanó vagy csúcspont zárja a játékcselekményt, amely lehet hirtelen mozdulatváltás (pl. irányváltás), szerepcsere, vagy egy felszólítás, kérdés, stb.

A játékok **mozgáskincse** a legegyszerűbb, elemi mozdulatfajtákból áll, s ezek állandó ismételtetésével fokozatosan nőnek bele a hagyományos mozgásstílusba. A gyermek a játékdalt mozgásának örömeivel együtt őrzi meg és később, ha csak a dallamot hallja, az is az előidéző körülmények összességét jelenti számára. Az énekes játékok során érzelmi viszonyba kerül a dallal, ennek eredménye az ingerek és reakciók közti kapcsolat megerősödése. Ezt az örömteli viszonyt vegetatív idegrendszeri és külső kifejező reakciók kísérik, amelyek szintén kapcsolatba kerülnek a játékdal emlékképével.

Az énekes játékok egyik jellemző mozgásfajtája a különböző *vonulások*, melyek láncszerűen, kígyózó mozgások, ún. labirintustáncok. Főbb típusai a kanyargó járás három gyermek körül, a sövényfonás, a lánckészítés, a rétestekérés, a bújó – vonuló és kapus – hidas játékok tarka sokféleségében, a **térformák** látványos változatosságában. Térformák tekintetében a *párválasztó játékok* csoportjában találhatjuk a leggazdagabb választékot. A gyermekektől ezek a mozdulatok nagy fegyelmet, ügyességet, koncentrációt igényelnek. S e játékok nagymértékben elősegítik a kondicionális mozgékonyt, a nagymozgások, térbeli tájékozódás, szem – láb, szem – kéz koordináció, az egyensúlyérzék fejlődését. Már 4 éves kortól nagy örömmel játsszák a gyermekek.

Az értekezés **második alfejezete** a 3-7 éves korosztály számára adaptálható népi játék anyagot, a Lázár Katalin által készített altípusok szerint, tájvariánsokban illusztrálja. A disszertáció témáját tekintve, csak azokra az altípusokra tér ki, amelyek a dolgozatban a vizsgált korosztály mozgásfejlesztésével kapcsolatba hozhatók.

A **harmadik alfejezetben** egy mozgásos énekes játék, a *Lánc, lánc, eszterlánc... kifordulás körjáték 94 variánsának* – a szignifikáns komponensek szempontjából vizsgált – *analízisét* találhatjuk. Az elemzés alapját a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetéből kapott variánsok anyaga és az ország különböző tájegységein megjelent kiadványokban fellelhető változatok jelentik (a teljesség igénye nélkül). A Magyar Népzene Tára I. kötetében megjelent *Járdányi Pál zenei rendszerezésének elemző módszereit véve*

alapul – dallammag, ambitus, szótagszám, pódia, ritmika, szöveg, játékcselekmény, mozgás és térforma szempontjából – készült az összehasonlító elemzés.

A népi játékoknak, miután nem írásos kultúra, nincsen egyetlen eredeti, rögzített, hiteles formája. Ezek a dallami változatok nem utánszók, nem másolatok, mindegyik eredeti, egymással egyenrangú és a vidékenként, régióként eltérő népi ízlés kifejezői. Felhasználói, a gyermekek állandóan úgy formálták, ahogyan céljaiknak és ízlésüknek a leginkább megfelelt. A játékokat a gyermekek aktívan használták, tehát nyilvánvalóan alakították is, melyek generációkon keresztül formálódtak olyanná, amilyenek ma ismerjük őket. A különbségek nem akkorák ugyan, mint például a népzene vagy a néptánc esetében, mégis léteznek, akár két szomszédos falunak vagy egy falu két utcájának játécai között is. Ezt a kulturális változatosságot érdemes megőrizni és ügyelni arra, hogy ne ugyanaz a variáns terjedjen el az egész országban, hanem minden vidéken maradjanak meg az ott kialakult változatok.

A disszertáció gondolatmenetének szintetizálása az **V. fejezet**, melynek *bevezető részében* a játékfűzés objektív kritériumai találhatjuk. A fejezet, a *második részében* 17 játékfűzés összeállítását tartalmaz (Zoboralja, Csallóköz, Szigetköz, Rábaköz, Vas, Zala, Somogy, Kalocsa vidék, Galgamácsa, Mezőkövesd, Bodrogek, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ajak, Bihar, Dél-alföld, Mezőség, Háromszék), amelynek nagy részét olyan óvó- és táncpedagógusok, valamint koreográfusok állították össze, akik hosszú idő óta foglalkoznak a korosztály zenei és mozgás fejlesztésével. A cél természetesen nem azonos mindegyiküknél. Míg az óvodapedagógusok számára az óvodás gyermek személyiségének a teljes körű fejlesztése a szándék, a táncpedagógusok által vezetett csoportoknál elsősorban a ritmikus népi játékok táncelőkészítő szerepe, illetve a táncanyanyelv kialakítása a célkitűzés. Azonban a fejlesztés eredménye, sikeressége vitathatatlan. A játékfűzések a 4-7 éves korosztály számára mind dallam, mind mozgás szempontjából elsajátítható népi játékokból készültek. Az összeállítások kritikai megközelítése, tapasztalatai, tanulságai a fejezet végén olvashatók.

A játékfűzéseket összeállító szakemberekkel interjú készült. A kapott válaszok értékelésénél arra ad választ az interjúk szintetizálása, hogy a szakmai vonatkozásokon túl a hagyományápolás szélesebb kontextusban felszínre kerül-e a vizsgált korosztálynál. E tanulságokat összegzi a disszertáció **VI. fejezetének első része**, 19 interjúkérdés alapján.

A dolgozat célja volt, hogy bebizonyítsa-e a korosztálynál a személyiségfejlődés komplexitását a népi játékok és a hozzájuk kapcsolódó mozgások által, valamint bemutassa a zenei fejlesztés lehetőségeit, a népi játékok vetületében. A *második, egyben összegző részben* az értekezés hipotéziseként megfogalmazott, s az empirikus elemzés során több oldalról is alátámasztott következtetések, valamint az óvodapedagógus képzéssel kapcsolatos

dilemmák olvashatók. Végző soron olyan dolgozatot tart kezében az Olvasó, amely a bipoláris nevelési, zenepedagógiai folyamat mindkét pólusára vonatkozó konklúziókkal jár, s mint ilyen, hasznos segítség lehet a vizsgált korosztály zenével nevelésének felelősségteljes munkájához.

A témában bővebben tájékozódni kívánók számára:

Bibliográfia

1. *A Magyar Népzene Tára I.* (1957) Gyermekjátékok. Szerk.: Bartók Béla – Kodály Zoltán, Sajtó alá rend.: Kerényi György. Akadémiai Kiadó, Budapest.
2. *A Magyar Népzene Tára. II.* (1953) – *Jeles Napok.* Szerk. Bartók Béla – Kodály Zoltán – Kerényi György. Akadémiai Kiadó, Budapest.
3. *A magyarság néprajza. I – IV.* (1941 – 1943) Szerk. Bátky Zs. – Györffy I. – Viski K. Egyetemi Nyomda, Budapest.
4. Adj király katonát! – *Népi gyermekjátékok Jászszentandrásról.* (1995) Jász Múzeum, Jászberény.
5. Ág Tibor (1999): Felsütött a nap sugára. Dunaszerdahely.
6. Ákoshegyiné Hild Gerda (1994): Az iskolai testnevelés és egészségvédelem a kisgyermekkortól a fiatal felnőttkorig. Szekszárd.
7. Antal László (2002): Néptáncpedagógia. Hagyományok Háza, Budapest.
8. Arany László-Gyulai Pál (1872): Elegyes gyűjtések. *MNGY.I.* Pest.
9. Aristoteles (1984): Politika. Gondolat Kiadó, Budapest.
10. Atkinson – Hilgard –Smith – Nolen (2005): Pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest.
11. Augustinus (1982): Vallomások. Gondolat Kiadó. Budapest.
12. Az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programja. *Táncművészet.*(1998) ROMI-SULI Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród.
13. Az Óvodai Nevelés országos alapprogramja.(1996) MKM, Kormányrendelet.
14. Bagdy Emőke – Urbánné Varga Katalin (2002): Hang és lélek. *Hangzás, mozgás, ritmus: A muzikalitás lelki szerveződésének méhen belüli gyökerei.* Zenei Nevelési Konferencia, Budapest. 336.p.
15. Bakos József (1953): Mátyusföldi gyermekjátékok. In: *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény VII.* Budapest.

16. Bardócz Pál: (1928.) A magyar kisdiednevelés kézikönyve. Székesfőváros Házinyomdája. Budapest.
17. Barsi Ernő (1970): Daloló Rábaköz. I. Győr.
18. Barsi Ernő (1983): Daloló Rábaköz II. Győr.
19. Barsi Ernő (1995): Daloló Szigetköz. Kiadó: Győrzámolyi Általános Iskola
20. Barsi Ernő (1997): A táj tükröződése a gyermekjátékokban. *Honismeret*. 1997. 6. 30-35.p
21. Barsi Ernő (2001): Daloló Bükkalja. Hazánk Kiadó, Győr.
22. Barsi Ernő (2006): Kisalföldi gyermekjáték-dalok és mondókák. Magyar Kultúra Kiadó, Győr.
23. Bartha Elek – Újvári Zoltán (1983): Népszokások Békésen. In.: *Békés város néprajza*. Szerk.: Dankó Imre. Békés, 855 – 883.p.
24. Bartha Károly (1937): Játék. In.: *A magyarság szellemi néprajza II. A magyarság néprajza IV*. 383 –424.p.
25. Báthori Béla (1991): A testnevelés elmélete és módszertana. Magyar Testnevelési Egyetem, Budapest.
26. Baur, J. (1987): Über die Bedeutung „Sensibler Phasen“ für das Kinder- und Jugendtraining. Leistungssport.
27. Békefi Antal (1976): Vasi népdalok. Szombathely.
28. Benedek Krisztina (2005): Cibri, cibri... *Galga menti játéffűzések*. Szerk. Sándor Ildikó Hagyományok Háza, Budapest.
29. Bernáth László – Révész György (1998): A pszichológia alapjai. Tertia Kiadó, Budapest.
30. Bódis Zoltán (2009): Nyelv és emlékezet. In.: *Változatok a gyermeklírúra II*. Szerk.: Bálint Péter – Bódis Zoltán, Didakt Kft. Debrecen. 7-37.p.
31. Bodor Anikó (2008): Vajdasági magyar népdalok IV. Fórum Könyvkiadó, Újvidék.
32. Boreczky Ágnes (1997): A gyermekkor változó szinterei. Eötvös Kiadó, Budapest.
33. Borsai Ilona - Kovács Ágnes (1975): Cinege, cinege kismadár. Budapest.
34. Borsai Ilona (1980): A magyar népi gyermekmondóka műfaji sajátosságai. *Népi kultúra – Népi Társadalom* XI. XII. Budapest.
35. Borsai Ilona (1980): Gyermekjátékaink és mondókáink dallamvilága. In.: *Magyar népi gyermekjátékok*. Tankönyvkiadó, Budapest. 67-77. p.
36. Borsai Ilona (1984): Népi gyermekjátékok, mondókák. In.: *Dobszay László: A magyar dal könyve*. Zeneműkiadó, Budapest, 17-110.p.

37. Borsai Ilona-Hajdu Gyula-Igaz Mária (1980): Magyar népi gyermekjátékok. *Ének-zene szakköri füzetek* 2. Tankönyvkiadó, Budapest.
38. Burányi Béla (1987): Nádsípót fújtam! *Vajdasági magyar népi mondókák és játékok apró gyermekeknek*. Forum Könyvkiadó, Újvidék.
39. Chrappán Magdolna (2003): A tevékenységközpontú óvodai program pedagógiai és pszichológiai háttere. *Fabula Bt.* 7-16.p.
40. Cole, Michael – Cole, Sheila R. (1997): Fejlődéslélektan. Osiris Kiadó, Budapest.
41. Comenius, J. A.: Anyaiskola. *Kisdednevelés*. XIV. évf.
42. Czinóber Klára (2008): Népi játék, mozdulattípus, néptánc módszertan. In.: *Játék – mozdulat – tánc*. Hagyományok Háza, Budapest. 7-58.p.
43. Dancs Lajos (1982): Kör, kör kijátszik. Nyíregyháza.
44. Dankó Ervinné dr. (2004): Irodalmi nevelés az óvodában. OKKER, Budapest.
45. Darmos István (2003): Hóc, hóc Kassára...- *Bodroközi gyermekjáték-tár*. Sárospatak.
46. Dobszay László (1984): A magyar dal könyve. Zeneműkiadó, Budapest.
47. Dobszay László (1991): Kodály után. *Tűnődések a zenepedagógiáról*. Kodály Intézet, Kecskemét.
48. Dömötör Tekla (1974): A népszokások költészete. Akadémiai Kiadó, Budapest.
49. Dr. Raffai Jenő: Halló itt vagyok! *Babamagazin*. 2001. január. www.babamagazin.hu/01_01/ba106.htm.
50. Dummel Viktória (2006): Játék és tánc óvodai program. In.: *Útravaló. A néphagyomány közvetítésének módszerei az óvodában*. Hagyományok Háza, Budapest. 40-49.
51. Együd Árpád (1975): Somogyi népköltészet. Somogyi Múzeumok, Kaposvár.
52. Erbaugh, S. J. (1984): The relationship of stability performance and the physical growth characteristics of preschool children. *Research Quarterly for Exercise and Sport*.
53. Erdélyi János: Népdalok és mondák I-III. 1846-1848. Pest.
54. Erős Istvánné (1993): Zenei alapképesség. Akadémiai Kiadó, Budapest.
55. Falvay Károly (1983): Rítus és tánc. In.: *Táncstudományi Tanulmányok*. 1982 – 1983.
56. Falvay Károly (1990): Ritmikus mozgás – énekes játék. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.
57. Falvay Károly (1994): Mély kútba tekinték. *Fejlesztő Pedagógia*. 1994/6.
58. Falvay Károly (1995): Bevezető hagyományos gyermekjátékaink értelmezéséhez. *Óvodai Nevelés*, 1995/4, 5, 6,7,8.
59. Falvay Károly (1995): Huszonhét magyar népi játék. Unió Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft. Budapest.

60. Falvay Károly (1998): Gondolatok Nagy László: Menyegző című költeményét olvasva. *Nyelvünk és Kultúránk*, 1998. 101.sz.
61. Faragó József – Fábián Imre (1982): Bihari gyermekmondókák. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
62. Farmosi I.-Gaál S-né (2001): Óvodások testi fejlettsége, fizikai teljesítménye és motorikus struktúrája. *Kalokagathia*. 39.
63. Farmosi István (1990): A mozgásfejlődés, az alapvető mozgásformák és képességek fejlődése. In.: *A gyermeksport biológiai alapjai*. Szerk.: Mészáros János. Budapest.
64. Farmosi István (1999): Mozgásfejlődés. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
65. Farmosi István-Gaál Sándorné (2007): Óvodások és kisiskolások testi és mozgásfejlődése. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
66. *Fejlesztő Pedagógia* 1993. 1-2. Budapest.
67. Ferenczi Imre – Ujváry Zoltán (1966): Népi dramatikus játékok alkalmi és típusai az Alföldön. In.: *Műveltség és Hagyomány III*. Debrecen, 181 – 195.p.
68. Foltin Jolán-Tarján T. Katalin (1996): Játék és tánc az óvodában. Néptáncosok Szakmai Háza, Budapest.
69. Forgách József (1985): A társas érintkezés pszichológiája. Budapest.
70. Forrai Katalin (2004): Ének az óvodában. Editio Musica, Budapest.
71. Friedrich Fröbel (1928): Embernevelés. Tankönyvkiadó, Budapest.
72. Gaál Sándorné- Kunos Andrásné (1996): Testnevelési játékok anyaga és tervezése az óvodában. Brunszvik Teréz Óvóképző Főiskola, Szarvas.
73. Gágyor József (1982): Megy a gyűrű vándorútra. I-II. Gondolat Kiadó, Budapest.
74. Gazda Klára (1980): Gyermekvilág Esztelneken. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
75. Gécz Lajos (1984): Ung vidéki gyermekjátékok és mondókák. In.: *Új Minden Gyűjtemény 3*. Bratislava.
76. Gellér Zita (2000): Az óvodakert szerepe a Montessori-, Waldorf-, Freinet-pedagógiában. In.: *Óvodai nevelés*. 53. 2000. 4. 118-122.p.
77. Gertrud Orff (é.n.): Orff zeneterápiájának alapfogalmai. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest.
78. Gundyné Szerényi Andrea (2007): Csíp, csíp, csibőricke... *Dél-alföldi hagyományok az óvodában*. Hagyományok Háza, Budapest.
79. Győri Pál (1994): A gyermekek fejlődésének motorikus alapjai. In.: *Az iskolai testnevelés és egészségvédelem a kisgyermekkortól a fiatal felnőttkorig*. Szerk.: Endrédi Lajos – Ákoshegyiné Hild Gerda, Szekszárd.

80. Győri Pál (1996): A gyermekek fizikai állapotának kritikai mutatói. *Tanulmányok*. Veszprém.
81. Győri Pál (2002): Óvodások biológiai fejlődése és fizikai aktivitása. *Tanulmányok*. Wesselényi Miklós Sport Közalapítvány, Veszprém.
82. Győri Pál (2002): Sokmozgásos testnevelési játékprogram (STJ) hatása az óvodások személyiségfejlődésére. In.: *Óvodások biológiai fejlődésének fizikai aktivitása*. Szerk.: Győri Pál. Wesselényi Miklós Sport Közalapítvány, Veszprém. 262-269.
83. Haider Edit (1977): Kivirágzott a diófa - *népi gyermekjátékok*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
84. Haider Edit (1997): Bújj, bújj, zöld ág – *népi gyermekjátékok*. Sziget Kiadó, Kalocsa.
85. Hegedűsné Tóth Zsuzsa (2003): Mire képes - mire lenne képes a zene? In.: *Óvodai nevelés*. 2003.10.
86. Hegyi István (1994): Az Orff Schulwerk alapelvei és tartalma. Parlando, XXXVIII. évf.
87. Hegyi József (1974): Az ének-zene tanítása. Tankönyvkiadó, Budapest.
88. Hintalan László (1980): Gyermekjátékok. *Hévízgyörk*. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre.
89. Hintalan László János (2000): Aranyalma –Játék-hagyomány. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest.
90. Hovánszki Jánosné (2008): A gyermekfolklór kutatás hatása az óvodai nevelésre. In.: *Zenei nevelés az óvodában*. Didakt Kft. Debrecen. 125-138.p.
91. Hovánszki Jánosné (2008): A magyar óvodai zenei nevelésben rejlő multikulturális lehetőségek. In.: *Вісник Прикарпатського Університету, Педагогіка, Буяцьк XIX-XX. Івано-франківськ*, 125-133.p.
92. Hovánszki Jánosné (2008): Indulj el egy úton...Az óvodai zenei nevelés egyik aspektusa. In.: *Zenei nevelés az óvodában*. Szöveggyűjtemény Szerk.: Hovánszki Jánosné. Didakt Kft. Debrecen. 111-115.p.
93. Howard Gardner (1993): Multiple Intelligences. The Theory in Praxis BasicBooks.
94. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ptahhotep_intelmei
95. Igaz Mária (1957): Mezőcsát rövid néprajza. *Dél-borsodi táncok*. Művelt Nép. Budapest.
96. Igaz Mária (1980): Énekes-táncos gyermekjátékaink szövege, cselekménye, térformája és mozgása. In.: *Magyar népi gyermekjátékok*. Tankönyvkiadó. Bp. 77-85.p.
97. Ipolyi Arnold (1929): Magyar mythologia II. Zajti Ferencz kiadása, Budapest.
98. Ivanon. V.V.(1984): Nyelv, Mítosz, kultúra. Gondolat Kiadó, Budapest.

99. Jenkins, M. (1930): A comparative study of motor achievement of children five, six and seven year old age. Columbia University, New York.
100. Jókai Mária (2004): Zoboralji gyermekjátékok. AB-ART Kiadó, Pozsony és Gyurcsó István Alapítvány, Dunaszerdahely.
101. Joób Árpád: (1996): A magyar népzene rendszere és szelleme Kodály Zoltán 333 olvasógyakorlatában. Kodály Intézet, Kecskemét, Finn Kodály Központ, Jyväskylä.
102. K.Udvari Katalin (2002): „Psalmus Humanus”. Hagyomány és megújulás a Kodályi zenepedagógiában. Püski Kiadó, Budapest.
103. Kapros Márta (1990): A születés és kisgyermekkor szokásai. In.: *Magyar Néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Főszerk.: Dömötör Tekla. Budapest, 9 –66.p.
104. Karlócai Mariann (2002): Komámasszony, hol az olló? *Gyermekjátékok óvodásoknak, iskolásoknak*. Magyar Könyvklub, Budapest.
105. Kassai Vidor (1940): Emlékezései. Budapest.
106. Katona Imre (1979a): Gyermekfolklór. In.: *Magyar Néprajzi Lexikon II. (Szerk.: Ortutay)* 375-391.p.
107. Katona Imre – Szendrei Janka (1977): Bölcsődal. MNL I. 365.p.
108. Kerényi György (1982): Magyar énekes népszokások. Gondolat Kiadó, Budapest.
109. Kiss Áron (2000): Magyar Gyermekjáték-gyűjtemény. Holnap Kiadó Kft. Budapest.
110. Kiss Jenőné Kenesei Éva (1994): Alternatív lehetőségek a zenepedagógiában. Tárogató Kiadó, Budapest.
111. Kiss József (2003): Matyó népdalok. Mezőkövesd.
112. Kodály Zoltán (1982): Előszó. In.: *A Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok*. Budapest. IX-XXX.
113. Kodály Zoltán (1958): Zene az óvodában. Zeneműkiadó, Budapest.
114. Kodály Zoltán (1964): Visszatekintés I-II. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok (Szerk. Bónis Ferenc), Zeneműkiadó, Budapest.
115. Kodály Zoltán (1993): Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers. Szerk. Vargyas Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
116. Kokas Klára (1992): A zene felemeli kezeimet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
117. Konsza Samu: Háromszéki magyar népköltészet. Állami és Művelődési Kiadó, Marosvásárhely.
118. Kontra István (1996): A zenei képességekről, tehetségről és azok gondozásáról. In.: *Módszertani Lapok*, 1996. december. 1. évf. 2. sz.. 9. p.
119. Kovács György – Bakosi Éva (2005): Játékpédagógiai ismeretek. Debrecen.

120. Köncei Csilla (1995): Táncos anyanyelv? In.: *Kriza János Néprajzi Társaság évkönyve* 3. Szerk.: Zakariás Erzsébet. Kolozsvár. 1995. 161 – 164.p.
121. Kreatív sokszínűség – *A Kultúra és Fejlődés Világbizottságának jelentése.* (1996). Osiris Kiadó – Magyar UNESCO Bizottság, Budapest.
122. Kremlickova, Marta (1970): Orff zenei nevelési módszere egy csehországi óvodában. In.: *Óvodai Nevelés*, 1970. 7-8. szám
123. Kresz Mária (1948): A magyar gyermekjáték-kutatás. M. N. K., Budapest.
124. Kriza János (1863): Vadrózsák. Kolozsvár.
125. Kron, W. (2003): Pedagógia. Osiris Kiadó, Budapest.
126. Kulcsár Zsuzsanna (1996): Korai személyiségfejlődés és énfunkciók. Akadémiai Kiadó, Budapest.
127. Kunos Andrásné. (1980): Óvodáskorúak gyorsasági ereje és állóképessége. In.: *A sport és testnevelés időszerű kérdései.* 22. Sport, Budapest.
128. Küllös Imola (1980): Csillag Boris. *Egy gyermekjátékdal szövegelemzése.* In.: *Nógrádsípek. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu mai folklórijából.* Szerk.: Szemerkényi Ágnes. Budapest, 151 – 183.p.
129. Lábadiné Kedves Klára (1989): Gyíngyet-gyöngyöt asszonykának. *Drávaszögi (alfalusi) népi mondókák és gyermekjátékok.* Horvátországi Magyarok Szövetsége, Eszék.
130. Lajos Árpád (1980): Méta. In.: *Magyar néprajzi lexikon.* III. Akadémiai Kiadó, Budapest. 587. p.
131. László Bakk Anikó (1986): Gyermekszemek tükrében. In.: *A költő életei. Szilágyi Domokos (1938-1976).* Szerk.: Kántor Lajos. Bukarest.
132. László-Bakk Anikó (1970): Zenész az Egyedem – begyedem akcióról. *Korunk* XXIX. 11.sz.
133. Lázár Katalin (1990): Népi játék. Játéktípusok. A játékok rendje. In.: *Magyar Néprajz* VI. Corvina Kiadó, Budapest.
134. Lázár Katalin (1997): Népi játékok. Planétás Kiadó, Budapest.
135. Lázár Katalin (1999): A játékok típusrendje a MTA Zenetudományi Intézet Archívumában. In.: *Zenetudományi dolgozatok.* 1999. 113 – 123.p.
136. Lázár Katalin (2002): Gyertek, gyertek játszani. I. A népi játékok elmélete. Játékközlés: *Erdély, Moldva.* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
137. Lázár Katalin (2002): Mit játszotok, mátkák. *A népi játékok rendszere és tanítása.* Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar, Kaposvár.

138. Lázár Katalin (2003): Erdélyi játékgyűjtés 2002-ben. In.: *Ethnographia*. 2003. 114. évf.1/2. 81 – 116.p.
139. Lázár Katalin (2003): Fogócskatípusok a népi játékok típusrendjében. In.: *Kriza János Néprajzi Társaság évkönyve*. 2003. Kolozsvár.
140. Lázár Katalin (2003): Kiss Áron „Magyar gyermekjáték-gyűjtemény” című könyve mai szemmel. In.: *Zenatudományi dolgozatok* 2003. 395 – 410.p.
141. Lázár Katalin (2004): Gyertek, gyertek játszani. II. Játékközlés: *Dunántúl*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
142. Lázár Katalin (2006): Gyertek, gyertek játszani. III. Játékközlés: *Észak*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
143. Lázár Katalin (2008): Gyertek, gyertek játszani. IV. Játékközlés: *Alföld*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
144. Lukin László - Ugrin Gábor (2004): Az ókor zenéje. Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest.
145. *Magyar nagylexikon*, XIII. (2001): Méta. Budapest. 36.p.
146. *Magyar néprajz*. (1979) Szerk.: Balassa Iván – Ortutay Gyula. Corvina Kiadó, Budapest.
147. *Magyar néprajzi lexikon*. I-V. Szerk.: Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1977 – 1982.
148. Martin György (1979): A magyar körtánc és európai rokonsága. Budapest.
149. Martin György (1990): Magyar táncdialektusok. In.: *Magyar Néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játék*. Főszerk.. Dömötör Tekla. Budapest, 390 – 527.p.
150. Martin György: Magyar körtánc és európai rokonsága. Akadémiai Kiadó, Budapest.
151. Matijevics Lajos: (1976): Tíz, tíz, tiszta víz. *Jugoszláviai magyar népi mondókák*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék.
152. Mérei Ferenc – Binét Ágnes (1970): Gyermeklélektan. Gondolat Könyvkiadó. Budapest.
153. Mozdulatművészet. *Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből*. Szerk.: Lenkei Júlia. Magvető – T-Twins, Budapest, 1993.
154. MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumának játékgyűjteménye.
155. Náadori L.- Dr. Szigeti L. - Dr. Vass M. (1986): A motoros képességek és a mozgásos cselekvéstanulás. Tankönyvkiadó, Budapest.
156. Nagy László (1982): A gyermek érdeklődésének lélektana. Budapest.
157. Nemessuri Mihály (1974): Bevezetés a tánc mozgásbiológiájába. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
158. Ney Ferenc (1882): Kisdedóvó-képzési éveimről. In.: *Kisdednevelés*.

159. Niedermüller Péter (1990): Műfaji sajátosság. (Magyar népi játékok) In.: *Magyar Néprajz VI.* Budapest.
160. Nosiadek, J.- Zak, S. (1978): Physical fitness of pre-school children examined by selected morphological feature. *Rczniki Naukowe AWF w Krakowie. Tom XV.*
161. P. Punykó Mária – Hutterer Éva (2004): Egyedem, begyedem tengertánc. *Kárpátaljai gyermekmondókák.* Beregszász.
162. Pécsiné Ács Sarolta (2002): Népi gyermekjátékok Kalocsa környékén. Kalocsai Múzeumbarátok Köre, Kalocsa.
163. *Pedagógiai Lexikon II.* (1997) Szerk.: Báthori Zoltán - Falus Iván. Keraban Könyvkiadó, Budapest.
164. Peress Sándor (1896): Magyar kisdédóvó. Lampert Róbert és Fiai Kiadó, Budapest.
165. Pesovár Ernő (1997): Hagyomány és korszerűség. In.: *Lidérces mennyország. A kultúra szerepe a változó világban.* (Striker Sándor szerk.), Budapest, MMI.
166. Pesovár Ernő – Lányi Ágoston (1975): A magyar nép táncművészete. *Néptánciskola. I.* Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
167. Piaget, Jean (1978): A szimbolikus játékok osztályozása és fejlődése. Gondolat Kiadó, Budapest.
168. Platón (1984): Válogatott művei. Európa Kiadó. Budapest.
169. Porkolábné Dr. Balogh Katalin (2004): Komplex prevenció óvodai program. Trefort Kiadó, Budapest.
170. Ráczné Bársony Judit (2008): Néptánc és játék. In.: *Zenei nevelés az óvodában.* Szerk.: Hovánszki Jánosné. Debreceni Egyetem Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kar, Debrecen. 203-210.p.
171. Raffai Jenő: Halló itt vagyok! *Babamagazin.* 2001. január. www.babamagazin.hu/01_01/ba106.htm.
172. Ratkó Lujza (1996): A tánc, mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában. Sóstói Múzeumfalu Baráti Köre, Nyíregyháza – Sóstófürdő.
173. Rousseau, Jean-Jacques (1957): Emil, avagy a nevelésről. Tankönyvkiadó, Budapest.
174. Sándor Ildikó (2005): Tücsökringató - *Ölbeli játékok.* Hagyományok Háza, Budapest.
175. Sebestyén Dobó Klára (2001): Én elmenyek kicsi búval. *Kászoni népzene és néphagyományok 1952-ből.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest-Kolozsvár.
176. Siren-Tiusanen, H. (1978): The meaning of physically active play and movement game in preschool physical education. Research Institute of Physical Culture and Health. YearBook 1977. Jyväskylä.

177. Stelly Gizella (1921): Mit játszunk, gyerekek? Fővárosi Könyv és Lapkiadó Vállalat, Budapest.
178. Straková, M. (1966): Nekteré ukazatele telesné zdatnosti u predškolnech díti. II. Mezinárodní Kongres o Telesné zdatnosti mládeže. Praha.
179. Szájról szájra, kézről kézre. I-II. (1996) Szerk.: Papp Kornélia, Geobook Hungary Kiadó Kft. Szentendre.
180. Szapu Magda (1996): Gyermekjátékok. Válogatás Együd Árpád néprajzi gyűjtéseiből 3. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, Kaposvár.
181. Szentpál Mária (1973): Gyermektáncok. I. *Ritmikai gyakorlatok, etűdök, játékok, magyar néptáncok, szomszéd népek táncai*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
182. Szentpál Mária (1978): A mozdulatelemzés alapfogalmai. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
183. Szép Kelet, Szép Nap. (2002) Zenepedagógiai Szimpózium, Pécs.
184. Szőnyi Erzsébet (1988): Zenei nevelési irányzatok a XX. században. Tankönyvkiadó, Budapest.
185. Tarjánné Takács Katalin (2006): Művészetekkel nevelés és a népi kultúra és hagyományátadás szerepe az óvodáskorú gyermek nevelésében. In.: *Útravaló. A néphagyomány közvetítésének módszerei az óvodában*. Hagyományok Háza, Budapest. 7-15.p.
186. Tátray Zsuzsanna (1990): Jeles napok – ünnepek, szokások. In.: *Magyar néprajz*. VII. Szerk.: Paládi-Kovács Attila. Budapest, 102 – 264.p.
187. Tímár Sándor (1999): Néptáncnyelven. Püski Kiadó, Budapest.
188. Tóthszöllősiné Varga Tünde (1994): Mozgásfejlesztés. In.: *Óvodások, kisiskolások szomatikus nevelése* – Tanulmányok, Veszprém.
189. Tóthszöllősiné Varga Tünde (1999): Mozgásfejlesztés szabadon. B-boni Kft. Budapest.
190. Törzsök Béla (2003): Zenehallgatás az óvodában. 13. kiadás. Editio Musica, Budapest.
191. Vajda József (1988): „Új hold, fényes nap...” *Zalai népi mondókák és gyermekjátékok*. Zalaegerszeg.
192. Valerie French (1998): A gyermek hatásának története: ókori mediterrán civilizációk. In: *Vajda-Pukánszky: A gyermekkor története*. Szöveggyűjtemény, Eötvös József Kiadó, Budapest.
193. Vankóné Dudás Juli (1983): Falum Galgamácsa. Studia Comitatus 12. Szentendre.

194. Vargáné Szűcs Anna (2006): A néphagyomány megjelenítésének színterei a Mákvirág Óvodában. In.: *Útravaló. A néphagyomány közvetítésének módszerei az óvodában.* Hagyományok Háza, Budapest. 15-28.p.
195. Vargyas Lajos (2002): A magyarság népzeneje. Szerk.: Paksa Katalin. Planétás és Mezőgazda Kiadó, Budapest.
196. Varvasovszkyné Velsz Dóra (1996): Orff zeneterápiájának alapfogalmai. In.: *Új Pedagógiai Szemle* XLVI. évf. 1996/6.
197. Vasas Samu (1993): A kalotaszegi gyermek. A személyiségfejlődés népi hagyományai Kalotaszegen. Kráter Kiadó – Colirom Rt.
198. Veress Péter Ilona (2002): Mezőcsávási gyermekfolklór. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest-Kolozsvár.
199. Voigt Vilmos (1979e): Gyermekfolklór. In.: *Magyar Néprajzi Lexikon II.* 348.
200. Wargha István (1943): Terv a Kisdedóvó intézetek terjesztése iránt a két magyar hazában. Landerer és Heckenas, Pest.
201. Widmer, Manuela (1994): Orff-Schulwerk. Az elemi zene- és mozgásnevelés koncepciója. In.: *Parlando*, 1994. 4. 19 – 26.p.
202. Wirkerné Vasvári Éva (2008): Az óvodás korú gyermekek mozgásfejlesztése magyar népi játékokkal. In.: *Játék – mozdulat – tánc.* Szerk.: Sándor Ildikó. Hagyományok Háza, Budapest. 61-95.p.
203. Wirkerné Vasvári Éva (2008): Ének – zene – tánc – néptánc az óvodában. In.: *Óvodai Nevelés.* LXI.évfolyam.2008. október 8. szám.
204. Wismeyer, Ludwig (1964): Das Orff-Schulwerk. – *Handbuch der Schulmusic.* Herausgegeben von Erich Valentin. Gustav Bosse Verlag, Regensburg.
205. Zenei nevelés az óvodában. (1994) Szerk.: Hovánszki Jánosné – Ludánszki Lajosné Hajdúböszörményi Óvóképző Főiskola, Hajdúböszörmény.163 – 207.p.

A szöveg angol nyelvű változata elhangzott az azonos című disszertáció nyilvános védésén 2010. szeptember 2-án 10 órakor a Jyväskyläi Egyetem Humán Fakultásának Auditóriumában.

I.

A hagyományátadás és a népi kultúra szerepe a 3-7 éves gyermekek zenei nevelésében

A gyermeki élet legtermészetesebb velejárója a különböző érzelmeket kiváltó zene, s a hozzá kapcsolódó játékos mozgás. Kodály Zoltán erre így világít rá egyik írásában: *„A gyermek ösztönszerű, természetes nyelve a dal, s minél fiatalabb, annál inkább kívánja mellé a mozgást...A zene és a testmozgás szerves kapcsolata: az énekes játék a szabad ég alatt – ősidők óta a gyermek életének legfőbb öröme. Ez ősi játékok fenntartása elsőrendű kulturális és nemzeti érdek. Aki nem játszott a gyermekkorában a játékokat, annyival is kevésbé magyar.”*¹

Pedagógiai munkám során mindig fontos tényezőnek tartottam az óvodai zenei nevelésben a hallási érzékelés, a ritmikai- és mozgásfejlesztés lehetséges tevékenységeit. Az elmúlt években folyamatosan nyomon követtem több óvodás korú gyermekcsoportot vezető óvó- és táncpedagógus munkáját. A foglalkozások részletes elemzései, a tanítványokkal történt közös megbeszélések, értékelések számos tapasztalattal, tanulsággal bővítették ismereteimet. Évek óta kutatom és gyűjtöm a különböző játékokat, amelyek a ritmikus mozgásokat adaptálják, valamint az egyes tájegységek mondókait, népi játékait.

A tanulmány saját kultúránk egy kicsi, de gyermekeink szempontjából egyik jelentős szegmensére, a 3-7 korosztály zenei nevelésére – a hozzá kapcsolódó ritmus- és mozgásfejlesztésre –, s ennek személyiségfejlődésükben betöltött szerepére fókuszál.

Magyarország óvodai zenei nevelése Kodály Zoltán koncepcióján és Forrai Katalin módszertani útmutatásán alapszik, ez zenei nevelésünk

¹ Kodály, 1964. 62-63. p.

nélkülözhetetlen alapja és segítője. A módszer alapvetően a népi kultúra értékeit alkalmazza a gyermekek zenei készségeinek, képességeinek fejlesztésére. Célja a zenei anyanyelv és a hozzá kötődő manuális és tudatalatti tartalmak megismertetése. Ezért a kultúraátadás szempontjából ez az időszak alapozó jellegű, s az esztétikai nevelés területén integratív szerepet tölt be.

A témakör részletes elemzéséhez és a releváns tényezők felkutatásához a tanulmány bemutatja, hogy a múlt értékeinek megőrzése és élő továbbvitele lehet csak a cél a meglazult közösségi gyökerek ellensúlyozására. A hagyománnyal rendelkező közösségeknek ugyanis nemcsak a teherbíró képessége nő, hanem biztonságérzete, a világba vetett bizalma folytán a megújulásra való képessége is. A jelenlegi átmeneti időszakban – amikor egyre gyakoribb és intenzívebb a kultúrák találkozása mellett azok ütközése is a fokozott globalizációs folyamatok miatt, s ez értékzavart, identitásválságot idézhet elő –, a hagyomány segíthet megláttatni a közös pontokat és a megőrzendő, maradandó értékeket.

Ahhoz, hogy a népi hagyomány értékei beépüljenek a mai és a jövőbeni kultúrába, feladatának és a benne rejlő lehetőségeknek megfelelően áthassa az emberek mindennapi életét, a hagyományos rendszerek felbomlása után át kellett értékelni a hagyomány jelenségeit. Ezért van szükség a hagyományőrző és teremtő kezdeményezésekre, amelyek célja egyrészt a régi hagyományok továbbvitele, egyben új tartalommal való megtöltése, s ezáltal életre keltése. Bizonyos szempontból tehát egyrészt a hagyomány újraértelmezésére van szükség, a mai megváltozott körülmények, a változó külső és belső értékek nyomán. Másrészt pedig új hagyományok kialakítására, a közösségek mára eltűnőben lévő funkcióinak pótlására.

„Mindig azt hirdettem, hogy nemcsak a népdalt, minden magyar hagyományt napfényre kell hozni, amiben élet van, mert az mind új életet szülhet. Írott, íratlan hagyomány egymást világosítja, magyarázza, egyik a

másik nélkül érthetetlen. Egyoldalúságba süllyed, elakad, aki csak egyikre korlátozza magát. Haladó hagyomány, élő hagyomány.”² –írja Kodály Zoltán.

Ez természetesen a nevelés-oktatás területén is fokozott kihívást jelent. Oly módon kell értéket nyújtani a világgal és önmagával ismerkedő gyermeknek, hogy szemléletében az óvodában megalapozódjon és később kialakuljon az önálló értékrendszer. „*A nevelés elsősorban azzal járulhat hozzá a gyermek fejlődéséhez, ha a tehetségének legmegfelelőbb pályára segíti, ahol elégedett lehet, és sokat nyújthat.*” – fogalmazta meg írásában Howard Gardner, a Harvard University pedagógiaprofesszora.³

Mindig figyelembe kell vennünk, hogy az óvodás gyermekek fejlődő személyiségek, ezért személyiségjegyeik életkoronként változóak. Egyszeri és megismételhetetlen csodái a természetnek, egyéni adottságokkal, képességekkel, szükségletekkel, jellemvonásokkal és viselkedés módokkal. Sokat játszva fejlődnek legjobban, s ehhez szeretetre, biztonságra, szabadságra van szükségük. Jellemző sajátosságuk, hogy érzelem-vezéreltek, érzelem-motiváltak, ösztönösek, őszinték, előítélet nélküliek, képzeletük szárnyaló. Amit a gyermek nem tud a világból, azt a részt képzeletével, színes fantáziájával tölti ki, úgy ahogy a természeti népek, vagy a hagyományos kultúrák tagjai.⁴

Az óvodai nevelésbe a magyar népi kultúra sok ágát integrálhatjuk. A gyermekkor kezdeti szakaszától hasznát vesszük annak a sokrétű tudásnak, ami századokon át csiszolódott, s öröklődött. A népköltészet megjelenik a mesés- verses foglalkozásokon, a népi játékok sokasága a zenei nevelésben, a népi kismesterségek a természetes anyagokkal való tevékenység közben a vizuális nevelésen belül, s mozgásfejlesztésnél az alapvető mozgásformákból, lépésekből álló játékfüzérek.

A népi játékok „...művészeti jelentősége a gyermek zenei, táncbeli, költészeti tevékenységének tárháza, mintája és iránymutatója. Megmutatja, mit

² Kodály Zoltán 1941. március 30 – április 5-i naptár háttára jegyezte fel e mondatát. Kodály, 1993. 83. p.

³ Gardner, 1993. 25. p

⁴ Tarjáné, 2006. 8. p

fogad be, mit tesz magáévá a felnőttekből. Ahogy a gyermek meghallotta és magáévá tette minden korszak új dallamát, amellet rendíthetetlenül őrizve az ősi hagyományt. Minden ország kutatója egyetért abban, hogy a gyermekhagyomány őrzi a legrégebbi elemeket a néphagyománynak.(Lásd Viski, Magyarság Néprajza, Ortutay, Gomme) ”⁵

A tanulmány igyekszik megvizsgálni és bebizonyítani, hogy a népi játékok és a hozzájuk kapcsolódó mozgások adaptálása az egyik legkomplexebb fejlesztőerő a 3-7 éves korosztály személyiségfejlődésében.

⁵ Kodály, 1993. 220. p.

1. Tradíció és modernitás

Az élet minden területén fokozott kihívást jelent Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása, így a nevelés-oktatás terén is. Egyre többet lehet hallani e vonatkozásban a multikulturális kifejezést, ami elsőre azt sugallja, hogy minden Európai Unió polgárának feladata a többkultúrájú Európa megismerése, elfogadása. Pár évtizede még az ember iskolában szerzett tudása jól szolgált élete végéig. Mai állandóan változó világunkban felértékelődik az alkotógondolkodás és a kreativitás. Az UNESCO Kultúra és Fejlődés Világbizottságának jelentése⁶ megállapítja: „a kreativitásnak olyan környezetre van szüksége, amely ösztönzi az önkifejezést, feltárást. Ösztönözni kell azokat az oktatási programokat, amelyek lehetővé teszik a kulturális hagyományok és az új technológiák közötti fantáziadús kölcsönhatást és tovább kell fejleszteni a kreatív oktatási kezdeményezéseket elősegítő programokat.”⁷ Új gondolkodásmódokat, cselekvésmódokat, a társadalmi önszerveződés új módjait kell elsajátítania az emberiségnek, röviden új módon kell élnie. A jelentés egyik legfontosabb kérdésnek tartja a jövő szempontjából, hogy hogyan lehet a hagyományos kultúra értékes elemeit ötvözni a modernizációval. Hiszen legfontosabb feladatunk kulturális hagyományaink ápolása mellett más kultúrák megismerése és tiszteletben tartása, valamint az újíto, alkotó gondolkodás tudatos fejlesztése.

Valószínű, hogy nem létezett még olyan kor, amelyben az emberek a jelent ne, mint a hagyományok eltűnésének, eljelentéktelenedésének korszakát élték volna meg. Már az ókori Egyiptomban is így volt ez, hiszen Ptah-hotep vezír intelmeiben⁸ – egyebek mellett – a régi hagyományok eltűnését sajnálja: „...régen mennyivel jobb volt, hagyományaink múltak, bezzeg a parasztnál

⁶ (www.unesco.hu/index.php?type=node&id=119 Fenntartható Fejlődés Csúcskonferencia. Johannesburg, 2002. augusztus 26–szeptember 4.)

⁷ Kreatív sokszínűség, 1996.

⁸ http://hu.wikipedia.org/wiki/Ptahhotep_intelmei

olyan bölcsesség volt, mint a smaragd, ahhoz kellene visszatérni...” – írja máig érezhető fájdalommal, mert a hagyományvesztés fájdalma örök. Az ember lelki konzisztenciája, beállítódása olyan, hogy fogódzót keresve a világban való eligazodáshoz, azt természetyszerűleg a múltban, az ismertben találja meg és nem a jövőben. Vagyis a múlt nem olyan dolog, amit folyamatosan magunk mögött hagyunk, nem mögöttünk van, hanem előttünk, mivel azt látjuk. Éppenséggel a jövő van a láthatatlanban, ismeretlen tartományban.

Az emberek egykor beleszülettek a hagyományba, az elődök felhalmozott, megőrzött és megbecsült tudásban összegződő tapasztalatát évezredekken keresztül szájról szájra, vagy éppen mozdulatról mozdulatra a szűk közösségekben adták át. Mai világunkban nem a múlt feltámasztása, a változatlanságra való törekvés a cél, hanem a múltból áthozni a mába és megőrizve továbbvinni a jövőbe azt, ami mint évezredes tapasztalat segíthet a természethez és embertársakhoz való mélyebb, természetesebb, igazabb viszony kialakításában, a teljesebb élet megteremtésében. Napjainkban a régi szokások megtartása a kulturális örökség ápolását jelenti. A beszükkült, pénz és siker által orientált világban a több évszázados, évezredes hagyomány a mindennapi életet teszi szebbé, érdekesebbé, gazdagabbá. A társadalmi háttér megváltozásával a régi népszokásokból keveset közvetít a család, ezért hárul nagyon fontos feladat az óvodákra, iskolákra, egyéb intézményekre, hogy a gyorsan változó világunkban a hagyomány értékeiről ne felejtkezzünk meg.

*„Az emberiség története során felhalmozódott szellemi kulturális javak ismeretéről nem mondhatunk le. Ezek biztosítják napjainkban is az ember testi és szellemi erőinek kibontakozását, az emberi társadalom további fejlődését. A békésebb, humanisztikusabb élet elérésében jelentős szerepe van a művészeteknek a technika korában is.”*⁹

⁹ Dankó, 2004. 16. p.

2. Az esztétikai nevelés jelentősége az óvodai nevelésben

A kisgyermek tanítására, nevelésére a művészetek különösen alkalmasak, hiszen a gyermek érzelmi lény, s a világot az érzelmek felől közelíti meg.

„A gyermek figyelmét az olyan történet köti le legjobban, amelyik szórakoztatja és felkelti a kíváncsiságát. De életét csak akkor gazdagítja, ha mozgásba hozza képzeletét, ha fejleszti intellektusát, ha eligazítja érzelmeiben, ha megbékíti félelmeivel és vágyaival, ha elismeri nehézségeit, és ugyanakkor megoldásokat is javasol kínzó problémáira. Röviden: ha egyszerre reagál személyiségének minden megnyilvánulására.(...)Egyben erősítve(...)bizalmát önmagában és jövőjében.”¹⁰

Az óvodás korú gyermek ismeretszerzésének, így esztétikai élményszerzésének is alapja a játéktevékenység, tapasztalat, öröm egysége és egymásra hatása. Az esztétikai nevelésben döntő jelentőségű az állandó önkifejezés biztosítása, s ezen közben olyan alapkészségek fejlődnek, amelyek a kommunikációhoz, befogadáshoz, alkotáshoz, elemzéshez, értékeléshez szükségesek.

Az óvodás gyermek világához igen közel áll a hagyomány: a népi kultúra letisztult, kikristályosodott alkotásai, mivel érzelem és képzelet gazdagságuk, szinkretikus látásmódjuk miatt nagyon fontos, hogy örömet éljenek át az esztétikai neveléshez kötődő tevékenységek során. Nem az a lényeg, hogy hány mesét, verset, mondókát, dalt tud megjegyezni a gyermek, hanem az, hogy szeresse a meséket, verseket, szeressen énekelni, táncolni, bábozni, rajzolni, festeni, stb. Nyíljon meg a szépség, a harmónia, kulturális értékeink és nemzeti hagyományaink iránt. A nevelés sikeressége nagymértékben függ a szülői ház kulturális színvonalától, mintájától és motiváló erejétől, az óvodai környezet

¹⁰ Bettelheim, 1985. 10. p.

példájától, a gyermeket nevelő felnőttek kulturáltságától, pozitív mintájától és a közvetíteni kívánt értékek tisztaságától.

Az esztétika központi tárgya és közvetítője az anyanyelv és a kommunikáció, ezért ezeknek minden formáját – nyelvi, metakommunikációs, zenei, vizuális, mozgásos – kiemelten fejleszteni kell. Az óvodás gyermek esztétikai fogékonyságának, hajlamainak kibontása, képességeinek fejlesztése is az esztétikai nevelés feladata. Meg kell teremteni azokat a feltételeket, melyekben a gyermekek tapasztalatokat szerezhetnek alkotóként és befogadóként egyaránt, s minél több idő-, tér-, mozgás-, hang-, tapintás- és színelményük legyen tevékenységük során. Mivel az óvodai nevelésnek értékközvetítő funkciója van, silány művészeti produktumot, igénytelen zenét nem közvetíthetünk gyermekeink felé.

Megfelelő hangsúlyt kell kapnia az életkori sajátosságok mellett az egyéni adottságoknak is, hiszen a pszichikus képességek egyenetlen fejlődése miatt egy korosztályon belül, több évnyi szintbeli különbség lehet. Mivel más-más képességekkel, hajlamokkal, érdeklődéssel és motiváltsággal rendelkeznek a gyermekek, hatékonyabb a személyes kötődést lehetővé tevő, egyénre szabott módszereket alkalmazni. Az a pedagógusi attitűd, amely figyel a gyermekek egyéniségére, egyéni fejlettségére, fejlődési ütemére, testi-lelki állapotára, érdeklődésére, feltételezi a pedagógus felkészültségét, tudatosságát, tervszerűségét, hitelességét, kreativitását.

Az óvoda esztétikai-művészeti nevelésének egyik legpreferáltabb eszköze népi játékaink sokasága, melynek esztétikai érzelmeket fejlesztő sajátossága, emberformáló ereje vitathatatlan. Természetesen a zenei tevékenység esztétikai hatásai csak más művészeti ágak ilyen irányú nevelő erejével érvényesülnek igazán. Az óvodás korú, 3-7 éves gyermekek előtt – a különböző művészeti területek komplex esztétikai hatásai mellett – népdalaink, népi játékainkhoz kapcsolódó egyéb zenei tevékenységek tárják fel az élet szépségét, derűjét, a holnap, a jövő elé tekintő optimista szemléletet, biztosítva számukra a

vidámságot, a tréfát, a humort, az örömteli játékot és egyben a mindenki által átélhető esztétikai élményt.

3. Az esztétikai nevelés műveltségi tartalmai

A népi kultúra értékei évszázadok alatt csiszolódtak ki. A pedagógus feladata ezen értékek megismerése, megértése és továbbadása, s ez szerteágazó, egymásra épülő és egymással komplex módon összefüggő tevékenységrendszerek folyamatában valósul meg.

A 3-7 éves korosztálynál a népi kultúra és hagyomány átadás legfőbb célja szellemi örökségünk alapjainak az átadása, a személyiség teljes kibontakoztatása, a nemzeti érzés első építő köveinek lerakása, a műveltség megalapozása a hagyományos kultúra területéhez tartozó tevékenységek és játékok közben.

Meggyőződésem, hogy nem tanítani, hanem „élni” kell a népi hagyományt. A népi kultúra kincseit a modellnyújtó pedagógus saját példájával, tevékenység közben adja át. A természet rendje, az évszakok változásai, az ezzel kapcsolatos mindennapi hagyományok, a kisgyermek számára felfogható, átélhető jeles napok és ünnepek adják a keretét a nevelő munkának.¹¹

A program jellegétől függetlenül a néphagyomány bizonyos elemeinek minden óvodában helye van. Közvetítése, ápolása mást jelent a saját hagyományokkal rendelkező vidékeken, mint a „globalizált” nagyvárosokban. Mások a feltételek ott, ahol lehetőség van képzett szakembereket (hangszeres népzeneészeket, táncpedagógust) meghívni az óvodába, mint ahol az óvodapedagógusok látnak el minden feladatot. Nagyon felelősségteljes feladat ez, mert viszonylag fiatal műveltségi terület a néphagyomány oktatása, amelynek nincs is még kialakult, egységes módszertana.

¹¹ Tarjáné, 2006. 11. p.

A komplex esztétikai nevelés mozgáscentrikus. Kiemeli a gyermek mozgásfejlesztését, összekötve az irodalmi-, a zenei- és a vizuális nevelés ágaival. Leghatásosabb eszköz e területen:

- Az **irodalmi nevelést** segítő tevékenységek: a mondókák, a mese, a vers, a bábjáték és a drámapedagógiai eszközök alkalmazása. Az irodalmi nevelésünk műveltségi tartalmai a népköltészetre és a népmesékre alapozódnak. Hatására fejlődik a gyermekek anyanyelvi fejlettségi szintje, kommunikációs képessége, önkifejezése. A magyar népi játékok, mondókák hozzásegítik a gyermekeket a mondatszerkesztés alapvető törvényszerűségének ösztönös felfedezéséhez és szabályainak elsajátításához. Az örömmel mondogatott mondókák, versek a sok ismétlés folyamán bevésoznak emlékezetükbe. *„A népköltészet gyöngyszemei, a népmesék katartikus érzelmeket kiváltó műfajainak változatai, a műköltészeti alkotások művészi értékei alapvetőek a gyermek esztétikai érzelmeinek formálásában. Segítségükkel az óvodai művészeti – irodalmi nevelés során a szépséget felismerő, kereső, értékelő embert, a jövő olvasóját, színház-, múzeumlátogatóját indítjuk útjára. A gyermekkorban átélt művészi élmény együttesek teszik majd képessé arra, hogy nyitottá váljon saját és mások érzései, gondolatai iránt, ugyanakkor ezek alapozzák meg hazaszeretetét és fogékonyságát az emberiséget felemelő, humanisztikus eszmékre.”*¹²

- A **zenei nevelést** segítő tevékenységek, műveltségi tartalmak: az ének-zene, a népi játék és a tánc. Ha minden nap szól az ének, a zene az óvodában, a gyermekek szívesen, örömmel vesznek részt a zenével kapcsolatos tevékenységekben, s így érzik meg a mondókázás, éneklés, muzsikálás, táncolás örömét.

¹² Dankó, 2004. 11. p.

„A ritmus figyelmet, koncentrációt, határozottságot, beidegző képességet fejleszt. A dallam az érzés világát nyitja meg. Az erőfokok változása, a hangszín: hallószervünk élesítője. Az ének végül oly sokoldalú testi működés, hogy testnevelő hatása is felmérhetetlen...”¹³

A gyermekek az ölbeli játékok, a mondókázás, az énekes játékok játéka közben esztétikai élményt kapnak. Fejlődik hallásuk, ritmusérzékük, megismerkednek a zenei tevékenységekhez kapcsolható mozgásformákkal, s megalapozódik mozgás anyanyelvük is. *„Legyen a táncban is a beszédhez hasonló alapszókincsük, tudjanak néhány figurát és azokból tetszésük szerint, pillanatnyi alkotókedvük szerint építkezzenek!”¹⁴* Ha rendszeresen készítenek és megszólaltatnak egyszerű, főleg ritmus hangszereket, sok zenét hallgatnak, elsősorban élő zene és éneklés formájában, így kialakul, formálódik zenei ízlésük is.

„A muzsika megszerettetése révén – mondókák, gyermekjátékok dalok mozaikköveivel – a zenei anyanyelv alapjait rakjuk le, erre épülhet aztán a zenei világnyelv, a zenei műveltség építménye...”¹⁵

- A **vizuális nevelést** segítő tevékenységek, műveltségi tartalmak: a rajzolás, festés, mintázás, kézimunka. Az óvodás gyermek nagymozgásainak megfelelő vezéreltsége, összehangoltsága erősen összefügg a mikromozgások megfelelő fejlettségével, így ez erősen befolyásolja a vizuális tevékenység fejlettségi szintjét. E tevékenységet látásos vezéreltsége, mozgás jellege, kommunikációs formája miatt érdemes a zenei-, táncos- drámajátékos-, bábos tevékenységgel összekapcsolni, komplexen megközelíteni. Az ember és a természet kapcsolata erős, – ez a népi kultúrára jellemző sajátosság, – s ez adja a nép tárgyi világában az anyag és a szerkezet kikristályosodott egységét.

¹³ Kodály, 1958. 8. p.

¹⁴ Foltin, 1996. 4. p.

¹⁵ László, 1986. 194. p.

„A népi kultúrában a díszítés egyfajta jelbeszéd, jelentése van, jelrendszert hordoz, mely megjeleníti az adott kultúra világképét, hiedelmeit, kollektív tudatát. A tárgyak természetes anyagból vannak, forma- és arányrendszerük tökéletes, használhatóak, olcsó az előállításuk, kézbe illők, funkcionálisak... Ezért a természetes anyagokkal való tevékenység, tapasztalat, népi kismesterségek megismertetése az óvodás korú gyermekekkel alapvető fontosságú az igényes vizuális nevelésben.”¹⁶

A művészeti ágak sajátosságai segítségével alakul, formálódik a gyermeki személyiség, valamint nagymértékben fejlődik a kommunikációs készség. Az óvodáskorú gyermek az irodalmi, zenei, vizuális és a hozzájuk kapcsolódó mozgásos tevékenységek során ízlelgeti, ismeri meg a magyar nyelv gazdagságát, szépségét, kifejező erejét.

A magyar nép hagyományaiból azt kell kiemelnünk, melyek a gyermekekhez közel hozhatók, ilyenek a hagyományos ünnepeink, úgymint a karácsony, a farsang, a húsvét, a nemzeti ünnepeink — mint a nemzeti identitás formálásának lehetősége —, s a saját életünkben lévő ünnepeink. Az óvodai élet ezek köré szerveződik, s az alkalomnak megfelelő mondóka, mese, vers, népzene, énekes játék és tánc tartalmat ad ünnepeinknek. *„Így egységbe forr a társadalmi és természeti környezet, mert már óvodás korban ez a két színtér veszi körül gyermekeinket, ebbe nőnek bele, hagyományozódik rájuk és hagyományozzák a következő óvodás generációra.”¹⁷*

¹⁶ Tarjáné, 2006. 13. p.

¹⁷ Vargáné, 2006. 16. p.

4. Az óvodai zenei nevelést meghatározó kodályi elvek

A **Kodály koncepcióra** épül ma a magyar zenei nevelés. Azért beszélünk koncepcióról és nem módszerről, mert Kodály Zoltán nem dolgozott ki módszertant, hanem kialakított egy átfogó zenepedagógiai felfogást az egész magyar zenei nevelésről. Ő volt az első, aki ráébredt az akkori magyar zenei nevelés alacsony színvonalára. Koncepciójának lényege, hogy a gyermek az óvodától kezdve naponta találkozzon a zenével, hiszen a napi éneklés ugyanolyan fontos a léleknek, mint a torna a testnek.

Célja az volt, hogy a gyermekek felnőve zeneszeretők, zeneértők is legyenek. Meggyőződése volt, hogy mindennek érdekében tömegeket kell megmozgatni, aminek a legjobb módja a karéneklés. Ennek érdekében rengeteg kórusművet írt a kisiskolás korosztály számára játék- és gyermekdalokra, amikből ebben az időben erős hiány volt. Koncepciója szerint a zene az embernevelés nélkülözhetetlen eszköze. S erre a legcélravezetőbb a vokális alapú zenei nevelés. Nem győzte hangsúlyozni, hogy a zenetanítás eszköze mindig az értékes zene kell, hogy legyen. Kiindulási alapja az egyszólamú népi gyermekdal, illetve a viszonylag egyszerű népdal volt, ami meglátása szerint áttekinthető formában a legmagasabb esztétikum.

Fontosnak tartotta, hogy az oktatásban adaptált dalok magyar nyelven szóljanak. A jól összeállított dalanyag sugallja a metodikai lépéseket, de emellett szükséges a zenei írás-olvasás alapszintű megtanítása és a belső hallás fejlesztése, az „értő zene” megközelítése. Célként tűzte ki a zenei nevelésben a magyar zenekultúra fejlesztését és fenntartását. Legfontosabb eszközei a zenei írás-olvasás általánossá tétele, a zenei szemlélet öntudatra ébresztése és a világirodalom kiemelkedő alkotásainak közkinccsé tétele. Kodály szerint „A zene föltétlen szükséges az ember fejlődéséhez, a nevelés lényeges része.”¹⁸ S ezt a nevelést már óvodás korban el kell kezdeni. Munkatársai, tanítványai egy-egy

¹⁸ Kodály, 1964. 112. p.

konkrét zenei területnek dolgozták ki a módszertanát. Az óvodai zenei nevelés módszertana **Forrai Katalin** zenepedagógus nevéhez fűződik.¹⁹ Az óvodai zenehallgatási anyagot pedig **Törzsök Béla** zenepedagógus állította össze.²⁰

Kodály abból az alapgondolatból indult ki, hogy *„Legyen a zene mindenkié.”*²¹ Ez a célkitűzés mai szemmel is egy kulturálisan érzékeny, emberközpontú gondolatot közöl, hiszen mindenki tanulhat zenét, tekintet nélkül arra, hogy milyenek az adottságai, képességei, társadalmi helyzete, vallása, neveltetése, hovatartozása, amatőrnek vagy hivatásos zenésznek készül-e. Ahhoz, hogy a célkitűzés megvalósuljon, az óvodai zenei nevelés vonatkozásában Kodály Zoltán szerint a következő alapelveket kell követni:

- **A zenei nevelést minél korábban el kell kezdeni.**

Gyakran idézik Kodály gondolatát, amit a gyermeknapi beszédében kifejtett, miszerint a zenei nevelésnek az anya születése előtt kilenc hónappal kell kezdődnie. Ha ez a kívánatos feltétel mégsem valósulna meg, akkor *„kezdeni már az óvodában kell, mert ott a gyermek játszva megtanulja azt, amire az elemiben már késő.”*²² S *„amit a gyermek óvodában kap, egyúttal a közléleknek lesz alkotó eleme.”*²³

- **A zenei nevelés énekközpontú legyen.**

Hiszen az éneklés vezet legközvetlenebbül a zene átéléséhez, megértéséhez. Az éneklés teljes élményt ad és fontos, hogy a személyes kontaktus létrejöjjön az éneklők között.

„Az ének felszabadít, bátorít, gátlásokból, félnkségből kigyógyít. Koncentrál, alkalmasabbá tesz, figyelemre, fegyelemre szoktat. Egész embert mozgat, nemcsak egy részét...”, valamint *„...fejleszti a közösségi érzést.”*²⁴

¹⁹ Forrai, 2004. 11-107. p.

²⁰ Törzsök, 2003. 7-25. p.

²¹ Kodály, 1964. 7. p.

²² U.a.. 93. p.

²³ Kodály, 1958. 9. p.

²⁴ Kodály, 1964. 304. p.

- **Az aktivitás előtérbe helyezése.**

Az óvodai zenei nevelésnek minden erőltetés-, kényszer nélkül, szabad önkifejezésnek kell lennie. A zenével való közvetlen és természetes kapcsolatot, a mozgáskombinációk gyakorlása elmélyíti, amelyet az irodalmi és vizuális tevékenységgel összekapcsolva, komplexen kell megközelíteni.

- **A magyarság tudat alatti elemeinek beültetése, kifejlesztése.**

A Kodály koncepció értelmében az óvodai zenei nevelés anyaga a nemzeti hagyományokból kell, hogy kiinduljon, hiszen minden cseperedő gyermeknek fontos, hogy először saját népének kulturális örökségét sajátítsa el „...előbb önmagunkat ismerjük meg, hogy el ne tévedjünk a világ rengetegében” – írja Kodály 1929-ben. S az óvodai zenei nevelésben a nemzeti vonások legjobb megalapozója a néphagyomány, melynek mondókáiból, népi játékaiból és a népdalokból máig érvényes dolgokat tanulhatnak meg a gyermekek.

- **A zene- és testmozgás szerves kapcsolata.**

„Az énekes játék a szabad ég alatt, ősidők óta a gyermek életének legfőbb öröme. Ez ősi játékok fenntartása elsőrendű kulturális és nemzeti érdek.”²⁵

Sok gyermek még a mai világunkban sem jut hozzá, hogy természetes zeneösztönét idejében foglalkoztassa. „Ez pedig fejlesztés híján eltompul, s az emberek többsége zenétlenül megy végig az életén, s még jó, ha nem is sejtí, mit veszített. De többnyire ráeszmél, mikor már késő. Innen sok felnőtt reménytelen és groteszk zenetanulása vagy kesergése fiatal kora mulasztásán.” – írja Kassai Vidor emlékezéseiben.²⁶ Ennek okát oktatási rendszerünk bizonyos hiányosságai kereshetjük.

²⁵ Kodály, 1964. 62-63. p.

²⁶ Kassai, 1940. 345. 1. p

Létrejött tehát egy nagy módszertani szabadságot felkínáló és a változtatás lehetőségét biztosító óvodai dokumentum, s a kodályi gondolatokat őrző nevelési rendszer, ami nyitott a multikulturális szemlélet elfogadására. Ez a kettősség indukálta a változás kezdeményezését. A tradíció mellett egyre többen gondoltak a modernizációra is, hisz a ma óvodásai már kizárólag a XXI. század emberei.

5. A hagyományátadás adaptációja az intézményes óvodai nevelés keretein belül

Az óvodai zenei nevelés elsődleges célja, hogy a gyermekek koruknak megfelelő magyar zenei hagyományokra épülő, minőségi zenével találkozzanak és ez érzelmileg is mélyen érintse meg őket.

„A legtöbb hagyományos gyermekjáték nagyon is sokat tud a zene misztikájáról, s mint az újabb kutatások jelzik, a szellemi létezés misztikájáról, szimbolikájáról is.”²⁷

Ezen az úton történik meg a fejlődés csodája: a zenei hangulatokon, érzelmeken át idővel eljut a gyermek a zene intellektuális megközelítéséig, de csak akkor, ha minden zenei képességfejlesztő játék tartalmaz, változatos és élményszerű. Ha egy-egy óvodapedagógus közösség eljut a szemléletváltásig, ezt követi a konkrét adaptáció, amelyet kivitelezhet a helyi nevelési programjában.

Az *Óvodai nevelés játékkal, mesével program*²⁸ alapelve, hogy az óvodáskor nyelve nem más, mint a játék és a mese érzéki és szimbolikus jelrendszere. Ezt a mozgás, zene, kép, és szó közösen alkotják, melynek megjelenési formája a játék és a mese.

A *Tevékenységek központú óvodai nevelési program*²⁹ meggyőződése, hogy a tevékenységek által nevelődő gyermek felnőve, aktív részese lesz saját természeti és társadalmi környezetének alakításában. A folyamat feladatrendszerének mindegyikében – a játék és tanulási, a társas és közösségi, a munka és a szabadidős tevékenységekben egyaránt – benne van a zenei nevelés.

²⁷ Dobszay, 1991. 57. p.

²⁸ <http://www.oki.hu/tanterv/elso.lap/30000984.htm>

²⁹ U.o.30000985.htm

A *Lépésről lépésre óvodai program*³⁰ az amerikai individuális nevelés helyi viszonyokra adaptálása a zenében is a tevékenykedtetésre helyezi a hangsúlyt. Szemléletének legfőbb megnyilvánulása az a rendszer, amely egységbe foglalja, integrálja a személyiség fejlődésében meghatározó tevékenységformákat, a játékot, a tanulást és a munkajellegű tevékenységeket.

A *Játék-mozgás-kommunikáció (JMK)*³¹ program szerint a játék a legfőbb személyiségfejlesztő eszköz az óvodás gyermek életében, mert benne minden tanulási tartalom: ismeret, jártasság, készség megjelenik. Eredményképpen alapozódnak a képességek és alakul a magatartás. Az énekes játékok és a mozgásos játékok szabályjátéknak tekinthetők.

Az *Epochális rendszerű óvodai nevelési program*³² megszűnik az ismeret- és tapasztalatszerzés mozaikolása, foglalkozásokra szétesése. Az epochákat témakörönként alakítják ki, hozzákapcsolva lehetőség szerint komplexen a zenei- és a mese, vers anyagot, ábrázoló technikát, testnevelést.

A *Komplex prevenció óvodai program*³³ is igen népszerű az óvodák körében, hiszen épít a hazai tradicionális nevelési értékekre, ötvözve azokat a korszerű fejlődés és nevelés-lélektani, neurológiai, gyógypedagógiai eredményekkel. Fő feladatának tekinti a 3-7 éves gyermekek életkori és egyéni sajátosságainak, eltérő fejlődési ütemének szem előtt tartását.

Az óvodai nevelés keretén belül – amely programok kiemelten kezelik a hagyományápolást, a zenei- és mozgásfejlesztést – a következő *intézményes adaptációkkal* találkozhatunk:

➤ **Játék és tánc óvodai program**³⁴

³⁰ U.o.30000987.htm

³¹ U.o.30000982.htm

³² <http://www.oki.hu/tanterv/elso.lap/30000981.htm>

³³ U.o.30000983.htm

³⁴ Dummel, 2006. 40. p.

E program irányultságát tükrözi a Fővárosi Gyakorló Óvoda és Továbbképző Intézet által kidolgozott „Játék és tánc az óvodában” című szakanyag, melyet Foltin Jolán táncpedagógus, koreográfus és Tarjáné Takács Katalin óvodapedagógus állított össze. Amely óvodák ezt választották nevelési programjuknak, ott a játék kiemelt szerepet tölt be. A játékos, táncos mozgás jelen van a népi játékokban, a zenehallgatáshoz kötött mozgásnál improvizáció formájában, a testnevelési és a dramatikus tevékenységekben, a bábozásban, a vizuális nevelés egyes tevékenységi formáiban és a játékban.

A tevékenységformákat úgy állítják a gyermekek fejlesztésének a szolgálatába, hogy azt felszabadultan, örömteli érzésekkel éljék meg. A másik kiemelt terület a zenei nevelés, ezen belül a hallásfejlesztés, a ritmikai képzés, a hangképzés és a beszédművelés. A zenei tevékenységek egyik leghatékonyabb formájának a mozgást és a táncot tartja a program. Az énekes játékokat globálisan tanítják dallam, szöveg, mozgás és játék együttesében. Célja a beszélt nyelv fejlesztésén túl a zenei és mozgásanyanyelv megalapozása.

➤ **Hagyományőrző óvodai programok**³⁵

A hagyományőrzést, a népi kultúra átadását, megalapozását tekintik kiemelt feladatuknak e programot választó óvodák. Az óvodapedagógus elsődleges feladata, hogy:

- építse be a 3-7 éves gyermekek nevelésébe mindazon értékeket, amelyeket a környezet megőrzött vagy a folklór az óvodások számára megőrzésre méltónak tart,
- teremtsen meg azt a miliőt, amelyben az óvodába lépés első pillanatától a nevelés szerves részeként van jelen a hagyományápolás, így a modern

³⁵ <http://www.oki.hu/tanterv/elso.lap/30000994.htm>

világgal ötvöződve tovább él népünk kulturális gyökere, s a mai gyermekek is megismerhetik szépségét és értékét.

E program olyan pedagógust kíván, aki ragaszkodik népünk múltjához, képes avval azonosulni, valamint ismeri a népszokások eredetét, hiedelemvilágát és jelképeit. Jártas a kézművességben, számos népi játékot, népmesét, népdalt ismer. Fontos célkitűzés, hogy lakóhelyének hagyománya szerint tervezze meg feladatát, hiszen a hagyományőrzés úgy marad fenn, ha az szájról szájra hagyományozódik.

➤ **Néptáncgyűttesek utánpótlás- és művészeti iskolák előkészítő csoportjai**

A hagyományápoló, a zenei- és mozgásfejlesztő nevelő munkában fontos szerepe van az amatőr táncgyűttesek utánpótlás- és a művészeti iskolák előkészítő csoportjainak is. Azoknál az együtteseknél, művészeti alapfokú intézményeknél, ahol már van óvodai korosztály is, a foglalkozások alapja a népi játék. Minden típusból válogatva (eszközös, mozgásos, párválasztó, szellemi játékok, mondókák, kiszámolók) ismertetik meg a gyermekekkel népi játékainkat. Ezek még nem táncok, de énekes változataikkal, egyszerű csoportos mozgásaikkal előzményei a néptáncnak. E csoportoknak az elsődleges célja, hogy a népi játékok (1. *énekes-táncos gyermekjátékok*, 2. *népi sportjátékok*) élményén keresztül fejlesszék a gyermekek mozgáskészségét, tudatosan erősítsék a közösségi érzést, s az élményszerzés és a játékra nevelés mellett megalapozzák a táncos kifejezési formákat (szép, egyenletes járás, futás, egyes-kettes csárdás, szökellő, galopp, sarkazó, szökdelés páros lábon, stb.). Mindezek elősegítik az egyensúly-, a ritmus- és térérzék fejlődését, a mozgáskoordináció tökéletesedését.

Az alapkú művészetoktatás óvodáskorú előképző csoportjainak népi játékanyaga:³⁶

1. Eredeti énekes-táncos játékok:

- Altatók Pl. Csicsíja babája...,Beli beli, kucu beli...
- Kiolvasók Pl. Mese, mese, mátka..., Kiugrott a gombóc...
- Szerepjátók Pl. Lipem-lopom a szőlőt..., A csengeri piacon...
- Fogócska Pl. Ha én cica..., Tüzet viszek...
- Párvalasztó Pl. Hajlik a meggyfa..., Elvesztettem zsebkendőmet...
- Fogó-gyapapódó Pl. Itt ül egy kis kosárban..., Járok egyedül...
- Vonulós-kapuzós Pl. Mért küldött az..., Új a csizmám...

2. Népi sportjátékok, amelyek elsődlegesen a jellembeli tulajdonságok fejlesztésére alkalmasak (ügyesség, bátorság, önuralom, önzetlenség, gyors felfogóképesség, versenyszellem).

- Küzdő Pl. Adj király katonát...
- Nemzetes Pl. Lukrafürtüs
- Fogó Pl. fekete-fehér, fészekfogó, Itt a kettő...
- Pásztorjátékok Pl. csülkőzés, kanászozás,
- Tréfás versengések Pl. bakugrás, sötörés,

A népi játékok alkalmazásánál mindig figyelembe kell venni a gyermekek nemét, korát, érdeklődési körét, s a helyet, ahol a játékokat tanítják.

³⁶ Az alapkú művészetoktatás követelményei és tantervi programja. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK11008.pdf>

II.

A hazai általános nevelési módszertől eltérő magyar óvodai irányzatok

A legtöbb ilyen intézmény alapítványi vagy magánóvoda formájában működik. Ez gyakran jelentős anyagi hozzájárulással jár, mégis sokan vállalják. A csoportok kisebb létszámúak, az eszközök általában jó minőségű természetes alapanyagból vannak, az intézmény épülete és környezete pedig legtöbbször jobb állapotban van, mint az önkormányzati óvodáké.

A tanulmány az alábbiakban a Magyarországon elterjedt alternatív óvodai irányzatokról nyújt rövid ismertetést, hiszen e módszereket adaptáló óvodák a zenei nevelés területén a kodályi gondolatokban megfogalmazott, saját néphagyományunk népi játékaire, mondókáira, népdalaira helyezi a hangsúlyt. A teljesség igénye nélkül a következő koncepciót tartalmazzák e pedagógiák.³⁷

2.1. Maria Montessori

A „Montessori-módszer” Maria Montessori nevéhez fűződik, aki 90 évvel ezelőtt nyitotta meg első intézményét Rómában. Pár év múlva a módszer már elterjedt Nyugat-Európában és Amerikában is, majd nemsokára ismertté vált minden kontinensen. Rövid visszaeső szakasz után, a 80-as évek végétől újra reneszánszát éli szerte a világon. Ez azzal is magyarázható, hogy a mai világunkban a tudományok gyors fejlődése miatt nem a tudás mennyiségére, hanem a személyiség formálására, a képességek fejlesztésére kell törekedni.

A Montessori pedagógia célja, hogy nyugodt, békés légkörben egymással toleráns, segítőkész, tevékeny gyermekeket neveljenek. Az elsődleges feladatok

³⁷ Kiss Jenőné 1994.

közé tartozik a gyermek önállóságra nevelése, az összetartozás, az egymásra figyelés, az önfegyelem és felelősségtudat kifejlesztése. A Montessori óvodákban nagy hangsúlyt fektetnek az anyanyelvi, művészeti nevelés, az egészséges életmód, a játék, a mozgásfejlesztés, s a matematikai gondolkodás kialakítására. Nevelési elveik közül kiemelkedik a gyermekbe vetett bizalom, a szépség és szeretet az óvodai életben, valamint a csend ismerete és átélése.

Montessori a zenei nevelésről sokat írt, részletesen kifejtve annak tartalmát és módszereit. A zenei nevelést három fő területre osztotta: *hallásfejlesztésre*, a *csend megismertetésére* és a *zenei művészet kezdetére* való felkészítésre. A hallásfejlesztés célja, hogy egyre több hangingeret különböztessenek meg a gyermekek: pl. csend, emberi beszéd, zajok, zenei hangok. Ezeknek a fejlesztéséhez különféle eszközöket talált ki, így például a fadobozt, a harangsort, stb. A csend érzékeltetésének a célja az elmélyülés, valamint hogy ráérezzenek a gyerekek arra, hogy az apró zörejek máris megtörik a csendet, s a csend eléréséhez teljes nyugalomra van szükség. Harmadik területként a zenei művészet kezdeteivel foglalkozik, melyről azt írja, hogy „*a zenéhez való affinitást az igazán aktív zenehallgatás alakítja ki*”. A ritmikus mozgást fejlesztő, zenére történő lépésekkel, mozgáskombinációkkal is részletesen foglalkozik.³⁸

2.2. Célestin Freinet

A Freinet irányzat célja az egyéni és megismételhetetlen gyermeki személyiség adottságainak, képességeinek és szükségleteinek szabad kibontakoztatása az egyéni és életkori sajátosságok figyelembevételével.

Célestin Freinet maga is hangsúlyozta, hogy Freinet-módszer nincs, csak Freinet-szellemű pedagógiai gyakorlat. A zene, mint az önkifejezés egyik

³⁸ Szőnyi, 1988. 80-84. p.

módja, állandóan jelen van a Freinet-csoportok mindennapjaiban. Sok zenét hallgatnak napközben a gyermekek, elsődlegesen az óvónő énekét és hangszeres játékát. A gyermekekhez ezekben az óvodákban is eljut a mai magyar óvodai zenei nevelés a maga teljességében, elsősorban a dalanyagon, a mondókákon, a népdalokon keresztül. Nagy szerepe van náluk a zenei nevelésben a gyermekek által kitalált fantáziadaloknak, mert ezek a zenei alkotások, improvizációk segítik a gyermeket ahhoz, hogy felfedezze, kifejezze magát zörejek, hangok, ritmusok és dallamok segítségével.

A szabad zenei alkotás és zenehallgatás kapcsolódhat:

- a *szabad szöveg*hez, ha a gyermek elmondhatja a zene által keltett érzéseit, a hozzá kapcsolódó kitalált történeteit,
- a *szabadrajz*hoz, ha a gyermek képzeletében megjelenő képeket megalkothatja,
- a *színpadi kifejezés*hez, ha eljátszhatja, elbábozhatja,
- vagy a *szabad mozgáshoz*, ha eltáncolhatja érzéseit, gondolatait, kitalált történeteit.

A különféle Freinet technikák egymással variálhatók, ezáltal felerősítik egymás hatását, s elősegítik a komplex, sokirányú tapasztalatszerzést.

2.3. Waldorf pedagógia (Rudolf Steiner)

Waldorf-óvodának nevezik Rudolf Steiner alapította óvodákat, melynek átható része a zene. Az óvónők sokat énekelnek a mindennapi tevékenységek során. Hangszereik a csoportszoba polcain mindig jelen vannak, melyek a fából és fémből készült metallofon, valamint az 5 húrú hárfa. Megközelítőleg mindig ugyanabban az időpontban verset mondanak, mondókáznak, énekelnek, s gyakorolják az ezekhez tartozó mozgássorokat. A Waldorf zenei nevelést elemezve nem hagyhatjuk figyelmen kívül az euritmiaát sem.

Az euritmia Steiner szavaival: „*látható beszéd és látható dallam*”, amely beszédre és zenére történő mozgást jelent. A Waldorf-óvodák dalanyagának nagy része pentaton, így ez a magyar óvónők dalkiválasztását is megkönnyíti.

A három pedagógiáról összegezve elmondhatjuk, hogy mindegyikben jelen van a zene, mint a fejlesztés egyik ága, s mint a fejlődés egyik kifejeződése. Más tartalommal írnak a zene jelentőségéről, de mindháromban megfogalmazódik, hogy a gyermekek életéből nem maradhat ki a zene, s az általa történő fejlesztés, nevelés.

III.

Alternatív zenei nevelési irányzatok

Kodály Zoltánnal nagyjából azonos időszakban Európa szerte több zenepedagógus is foglalkozott a zenetanítás struktúrájának és módszertani eszköztárának a megreformálásával. Módszereiket világszerte ismerik és alkalmazzák. A legjelentősebb **külföldi zenei nevelési irányzatok:**

- Emile Jaques Dalcrose
- Carl Orff
- Schinichi Suzuki
- Justine Bayard Ward
- Edgar Willems
- Maurice Martonet

Az alábbiakban azon zenei nevelési irányzatokat láthatjuk röviden, amelyek egészben vagy részben a vizsgált korosztály zenei fejlesztésével foglalkoznak.

1. Emile Jaques Dalcrose

Dalcrose először nem szándékozott önálló művészetet teremteni. Az emberi testből nem muzsikát akart varázsolni, hanem hangszert. Módszerének alapja a hallás, a mozgáskészség anyag, mellyel rendelkeznie kell mindenkinek, aki közel lép a zene vagy a tánc művészetéhez. Dalcrose elsődleges célja az lett,

hogy növendékeiben korlátlan hallás-, ritmus- és mozgásátélési képességet alakítson ki.³⁹

Szőnyi Erzsébet és Kissné Kenesei Éva gondolatai szerint Dalcrose módszeréből a ritmikus mozgás emelhető ki elsődlegesen. A mozgás funkciója nagyon jól alkalmazható a művészet megszerettetésére, a gyermeki érdeklődés felkeltésére, a zenei folyamat megéreztetésére, megértésére. A testmozgás által érzékenyek lesznek a zenei formákra, megérik a frázis végét, s ezt mozdulatuk irányának változtatásával érzékeltetni is tudják. Ez a játékos tevékenység egy állandó készenlétet és erős koncentrációt igényel. Olyan zenei jelenségek válnak a gyermekek számára mozgással kifejezhetővé, mint a ritmus, ütem, metrum, dinamika, tempó, zenei karakterek, kánon stb.

Dalcrose szerint az első lényeges momentum az ösztönös megérezés, azután következik csak az elemzés. A zene megértéséhez a zenei reagálás fizikai fejlesztése a legközvetlenebb módszer. Legismertebb technikája az euritmika, melyben a hallási érzékelés mozgássá való átalakítása nyilvánul meg. A gyermekek megtanulják a legkisebb ritmus-, dallam-, vagy harmóniaváltozást is izommozgásokkal követni.

Az utánzás szerepét nem hangsúlyozza, hiszen módszerének a célja, hogy a gyermek minél korábban legyen képes magát szabadon kifejezni. A Dalcrose módszer természetes része a zenei írás-olvasás is, de a hangsúlyt elsősorban az önkifejező készség fejlesztésére helyezi.⁴⁰

2. Carl Orff

Carl Orff (1895-1982) tevékenysége nagyjából Münchenhez kapcsolódott. Intenzíven érdeklődött a zenepedagógia iránt, s 1925-36-ig egy

³⁹ Mozdulatművészet, 1993. 33. p.

⁴⁰ Kiss, 1994. 12-16. p.

müncheni Jaques-Dalcrose iskola tanáráként dolgozott. Jaques-Dalcrose-nak a tánchoz és mozgáshoz kapcsolódó módszere erősen hatott Orff tanítási elképzeléseire. Zeneszerzői és pedagógiai tevékenysége során a régebbi múltba nyúlt vissza. A népzene ősi funkcióját, a szöveggel, mozgással, játékkal összekapcsolt önkifejezési módot egyesítette újra.

Az „Orff-módszer” lényege a játékoság és a kreativitás fejlesztése a gyermekek zenetanításában, a zene és a mozgás összekapcsolása, elsődlegesen a ritmikai képzés és rögtönzés előtérbe helyezésével.

Orff is azon a véleményen volt, mint Kodály Zoltán, hogy a zeneoktatást a legfiatalabb korban el kell kezdeni megalapozni, már abban a korban, mikor kezd kialakulni a gyermek véleménye környezetéről, a művészetekről, a zenéről, a táncról. Ehhez sok zenei tapasztalás kell, ezért hagyni kell a gyermekeket énekelni, hangszereken játszani, hadd figyeljenek a hangzásokra. Jó, ha minél hamarabb közel kerülnek a hangszerekhez, hogy tudjanak a testükkel, mint hangszerrel bánni, képesek legyenek az egész testükkel érzékelni a zenét, s merjenek minél több mindent kipróbálni.

Orff zenepedagógiájának a mozgás és az alkotó tevékenység szerves része. A maximálisan egyszerű mozgásmegnyilvánulások, lépések és egyéb köröző- és lendítő mozdulatok skálája képezik a mozgási elem alapját. Olyanok is, amelyek hanggal járnak: tapsolás, térdcsapkodás, dobbantás, nagyobb gyerekek esetében az ujjak pattogtatása. Közben a tempó és a hangerősség is változik. Természetesen nem jön magától az alkotó tevékenység, ezért először a zenei és mozdulati kifejezés eszközeit és technikáját kell elsajátítani, az alkotó munka csak ebből az aktivitásból nőhet ki.⁴¹

Az **Orff-Schulwerk**: Musik für Kinder öt kötete Gunild Keetman kezdeményezésére született. Az Orff-Schulverket a következők különböztetik meg minden más zenepedagógiai módszertől:

⁴¹ Kiss, 1994. 12-24. p.

- **tartalma:** két őselemre korlátozódik, a dallamra és a ritmusra, s minden zenei stílusban megcélozza az alapok egyetemességét,
- **formája:** legyőzi az énekes és hangszeres zenélés régi kettősségét, azaz világossá teszi a kapcsolatot a két elsőszülött zenélési formában.⁴²

Az Orff-Schulwerk fejleszti a gyermek figyelmét, reagáló képességét, fantáziáját és alkotóképességét, érzelmükre hat és megelégedéssel tölti el őket alkotó munkájuk felett. Érvényesülhet az a gyermek is, aki zeneileg nem kifejezetten fejlett, hiszen az a cél, hogy képességeinek megfelelően minden gyermek aktív legyen.

Orff hangsúlyozta, hogy művét nem szabad passzív módon átvenni, minden országnak úgy kell adaptálnia, hogy saját zenei hagyományaiból (mondókáiból, népi játékaiból, népdalaiból és népköltészetéből) induljon ki és csak az alapelveket vegye át.⁴³ Orff könyvének előszavában a következőket írja: *„Ez a könyv a gyermekekkel végzett munkámból nőtt ki...A hagyományos rigmusok és dalok ...a kiindulás természetes pontjának látszottak...A melódiák alapvetően pentatonikusak. Az öthangú skálára alapozott zene a fejlődésnek olyan állapotát reprezentálja, amely pontosan megfelel a gyermekek mentalitásának... A pentaton dallamok... a hozzájuk legalkalmasabb burdon (duda), illetve osztinató kíséretet kapják. Az osztinatók használata nagyon természetes módon a polifónia egyszerű formáihoz vezet.”*

Tanításának fontos része az „Instrumentárium”, azaz a gyermekek számára összeállított hangszerkészlet, melynek többsége ütős hangszer. Elsődleges célja, hogy felkeltse a gyerekek ösztönös zenélési kedvét és vágyat ébresszen bennük a hangszertanulás iránt, s egyúttal képességeiket is fejlessze.

⁴² Wismeyer, 1964, 321. p.

⁴³ Kremlickova, 1970. 311-313. p.

3. Shinichi Suzuki

A módszer kifejezetten a hangszeres képzésre, a hegedűtanulásra koncentrál. Ebben a japán zenei nevelési koncepcióban fontos szerep jut az anyáknak, akik a zeneórák aktív résztvevői, s gyermekük otthoni munkáját pontosan figyelemmel kísérik. Suzuki koncepciójának ez nagyon szimpatikus jellemzője. A gyermekek több éven át hallás után tanulják a műveket, ugyanúgy, mint az anyanyelv esetében. Először beszélni tudnak, majd később tanulnak meg olvasni. Ezt alkalmazza a zenetanulásnál is, először zenélnek, s csak utána tanulják meg a kottaolvasást. Tehetségnevelésének meghatározó gondolata: *„Ha minden szülő érdeklődése felébredne gyermekei öröklött természetére iránt és megteremtené számukra az ideális környezetet, minden gyermeknek rendkívüli képességei nőnének.”*⁴⁴

4. Justine Bayard Ward

Az egyházi zenére alapozódik Ward asszony módszere, melynek a kiindulópontja a gregorián ének. A ritmikai képzésben különféle játékokat használ, illetve vershez vagy kitalált szöveghez ritmust és dallamot rögtönöznek. A kottaolvasásban a számjelzéses jelölést, vonalrendszerként pedig az egy-, két-, háromsoros változatokat követően a négysorost alkalmazza, amelyekben a gregorián korálok lejegyzése is történt. A neumák folyamatos olvasása után térnek át a gyermekek az ötvonalas rendszerre.

„A ritmus nem hangzás csupán, de nem is zaj, sokkal inkább mondhatjuk mozgásnak,” vagy másnéven a „mozgás rendje”-ként említi Platón. Szent Ágoston „ars bene movendi”-nek nevezi. A gyermekek az arsis-thesis mozdulatait teljes karhosszal végzik, a lendületnél lábujjhegyre emelkednek,

⁴⁴ Szőnyi, 1988. 31-32. p.

előre és hátra lépnek és a levegőben rajzolják a „cheironómiát” minden hajlatával.

Ward véleménye szerint a hallásképzésben nem szabad a gyermeket visszatartani. E módszerrel a gyermekek már 7 éves korukra írnak, olvasnak az ötvonalas rendszerben. A dalanyag rendkívül változatos, a gyermekdalok, különböző népek dalai, nagy mesterek kánonjai mellett túlsúlyban van a gregorián zene.⁴⁵

5. Edgar Willems

Edgar Willems flamand zenepedagógus, négy fejlődési fokot tartalmazó programja a hallás-, a ritmus-, az éneklési készség és improvizációs érzék fejlesztésére épül. Énekléssel, kottaolvasással és kifejező vagy ritmikus mozgásokkal alakítja a gyermekeket zenehallgatóvá a módszer. A zenei nevelés eleven alapjainak kialakítására törekedett, hogy ennek révén erősödjék a gyermek belső világa. Kiemelt tényezője e nevelési irányzatnak a szülőkkel való intenzív kapcsolat. A családok a jelentősebb koncertekre együtt mennek el (évi 12 alkalommal). A szegényebb családokat ajándék CD-vel támogatják, s így mindenkinek otthon is megvan az éves zenei anyag és annak partitúrája. Ez annyira intenzív hatást vált ki, hogy a szülőkhöz is zenei aktivitás ébred és szülői kórusba járnak. Ez a módszer nagyon szigorú óratervet tartalmaz, és sok eszközt igényel, valamint kevés lehetőséget ad a pedagógus szabadságának.

Willems iskolájában három év, korai életkorban történő előkészület után mindenki zongorát és egy dallamhangszert tanul, szolfézásra és kórusba jár. Kodályhoz hasonlóan a zenetanulás alapjának az énekes megközelítést tartja. Támogatja minden ország saját zenéjének a szabad megközelítését és feldolgozását.

⁴⁵ Kiss, 1994. 17. p.

6. Maurice Martenot

Martenot a ritmusból indul ki, a primitív törzsek zenéjéből. Testritmusokat alkalmaz, de a taps mellett a ritmus nyelvvel való megszólaltatását kívánja meg a gyermekektől, hogy ne túl lassú tempóban gyakoroljanak. „*A ritmus egy tempón alul meghal*” – fogalmazta meg célkitűzésében. Módszerének első gyakorlataiban mindent mozgással jelenítenek meg, kivéve a szünetet, mely megfogalmazása szerint „külső nyugalom és belső csend egyben”⁴⁶.

Szívesen használ a gyermekek zenetanításában különféle játékokat, hogy ezeken keresztül gyakorolhassák pl. a különböző zeneelméleti fogalmakat. Ilyen játékok többek között a dominó, a ritmikai lottó, a kártyajátékok, a korongok, a kirakók, a képek, a mozgatható kartontáblák, stb.⁴⁷

7. Zenepedagógiák adaptációja a 3-7 éves korosztály zenei nevelésében

Az óvodai zenei nevelés elsődleges célja, hogy a gyermekek koruknak megfelelő magyar zenei hagyományokra épülő, minőségi zenével találkozzanak és ez érzelmileg mélyen érintse meg őket. A kodályi pedagógiába értő módon beépített alternatív lehetőségek nem a Kodály koncepció ellen vannak, hanem annak erősítését szolgálják. Így egységben van a megőrzés és a megújulás.

Újító elméletekre és gyakorlatra szükség van, de azok pszichológiai, pedagógiai, módszertani törekvéseit ismerve, „tudva” szabad csak a gyakorlati

⁴⁶ Kiss, 1994. 17. p.

⁴⁷ Szönyi, 1988. 64. p.

munkában alkalmazni.⁴⁸ Ellenkező esetben a szakszerűtlenség, illetve felületesség áldozatává válhat minden hivatásbeli és szakmai törekvés.

Az óvodás korosztálynál óriási a felelősség, hogy mit építünk be zenei nevelésükbe. Nagy tapasztalatot és átgondoltságot kíván a feladat, értelmezni és kiválasztani a fontosat, az értékeset. A jó döntéseket az alapos elméleti tudás, a gyakorlat és a motiváció egyszerre segíti. „Az óvoda (...) az egyetlen olyan közoktatási intézmény, ahol még idő is van a zenei nevelésre”.⁴⁹

Bibliográfia

1. Bettelheim, Bruno (1985): A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Gondolat Kiadó, Budapest.
2. Dankó Ervinné dr. (2004): Irodalmi nevelés az óvodában. OKKER, Budapest.
3. Dobszay László (1991): Kodály után. *Tűnődések a zenepedagógiáról*. Kodály Intézet, Kecskemét.
4. Dummel Viktória (2006): Játék és tánc óvodai program. In.: *Útravaló. A néphagyomány közvetítésének módszerei az óvodában*. Hagyományok Háza, Budapest.
5. Foltin Jolán-Tarján T. Katalin (1996): Játék és tánc az óvodában. Néptáncosok Szakmai Háza, Budapest.
6. Forrai Katalin (2004): Ének az óvodában. Editio Musica, Budapest.
7. Gardner, Howard (1993): Multiple Intelligences. The Theory in Praxis BasicBooks.
8. Hovánszki Jánosné (2008): A gyermekfolklór kutatás hatása az óvodai nevelésre. In.: *Zenei nevelés az óvodában*. Didakt Kft. Debrecen.
9. Kassai Vidor (1940): Emlékezései. Budapest.
10. Kiss Jenőné Kenesei Éva (1994): Alternatív lehetőségek a zenepedagógiában. Tárogató Kiadó, Budapest.

⁴⁸ Dankó, 2004. 6. p.

⁴⁹ Hovánszki, 2008. 131. p.

11. Kodály Zoltán (1964): Visszatekintés I-II. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok (Szerk. Bónis Ferenc), Zeneműkiadó, Budapest.
12. Kodály Zoltán (1993): Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers. Szerk. Vargyas Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
13. Kodály Zoltán (1958): Zene az óvodában. Zeneműkiadó, Budapest.
14. Kreatív sokszínűség – *A Kultúra és Fejlődés Világbizottságának jelentése.* (1996).
Osiris Kiadó – Magyar UNESCO Bizottság, Budapest.
15. Kremlickova, Marta (1970): Orff zenei nevelési módszere egy csehországi óvodában. In.: *Óvodai Nevelés*, 1970. 7-8. szám
16. László Bakk Anikó (1986): Gyermekszemek tükrében. In.: *A költő életei. Szilágyi Domokos (1938-1976).* Szerk.: Kántor Lajos. Bukarest.
17. Mozdulatművészet. *Dokumentumok egy letűnt mozgalom történetéből.* Szerk.: Lenkei Júlia. Magvető – T-Twins, Budapest, 1993.
18. Szőnyi Erzsébet (1988): Zenei nevelési irányzatok a XX. században. Tankönyvkiadó, Budapest.
19. Tarjánné Takács Katalin (2006): Művészetekkel nevelés és a népi kultúra és hagyományátadás szerepe az óvodáskorú gyermek nevelésében. In.: *Útravaló. A néphagyomány közvetítésének módszerei az óvodában.* Hagyományok Háza, Budapest.
20. Törzsök Béla (2003): Zenehallgatás az óvodában. 13. kiadás. Editio Musica, Budapest.
21. Vargáné Szűcs Anna (2006): A néphagyomány megjelenítésének színterei a Mákvirág Óvodában. In.: *Útravaló. A néphagyomány közvetítésének módszerei az óvodában.*
Hagyományok Háza, Budapest.
22. Wismeyer, Ludwig (1964): Das Orff-Schulwerk. – *Handbuch der Schulmusic.* Herausgegeben von Erich Valentin. Gustav Bosse Verlag, Regensburg.

Tamásiné dr. Dsupin Borbála a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karának főiskolai docense, 1989 óta tanít a kar Művészeti és Sporttudományi Intézetében ének-zene, furulya, kamarazene, zenetörténet, hagyományápolás és zenei kultúra tárgyakat. A finnországi Jyväskylä-i Egyetem Muzikológiai Fakultásának Doktori Iskolájában disszertációját – „A népi játékok és a mozgás relációja és funkciója a 3-7 éves gyermekek személyiségfejlődésében” címmel – 2010. szeptember 2-án védte meg, ahol megkapta a ”Doctor of Philosophy” (Ph.D) minősítést.